

**Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша
білім бөлімінің №6 «Күншуақ» балабақша-бөбекжайы КМҚК**

**"Ұлттық ойындар - мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық мәдени
құндылықтарға тәрбиелеу құралы"**

Өскемен қаласы, 2026 жыл

Авторлар:

**У.С.Ережепова , ШҚО білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша №6
«Күншуақ» балабақша-бөбекжайы КМҚК директоры, педагог-психолог**

**С.Т.Тоқпаева ,ШҚО білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша №6
«Күншуақ» балабақша-бөбекжайы КМҚК тәрбиеші**

Педагогтарға арналған әдістемелік құралға аңдатпа

Бұл әдістемелік құрал мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істейтін педагогтар мен ата-аналарға арналған [1]. Бұл нұсқаулықтың мақсаты – педагогтарға ұлттық ойындарды мәдени сәйкестікті қалыптастыру және балалардың әлеуметтік дағдыларын дамыту құралы ретінде тиімді пайдалануға көмектесу, сондай-ақ олардың көпұлтты қоғамда үйлесімді дамуына жағдай жасау. Оқу құралы ұлттық ойындарды білім беру процесінде де, күнделікті өмірде де қолданудың танымдық, дамытушылық және тәрбиелік аспектілерін қарастырады [2]. Мәдени дәстүрлер мен құндылықтарды жеткізу, ынтымақтастық қабілетін қалыптастыру үшін халықтық ойындардың маңыздылығына үлкен рөл беріледі. Балалардың өз халқының ғана емес, басқа халықтардың да мәдениетін құрметтеуін ойындар арқылы дамыту мәселесіне ерекше назар аударылады [3]. Әдістемелік ұсыныстарға ұлттық ойындардың сипаттамасы, символикасы және оларды мектеп жасына дейінгі балаларға бейімдеу, сондай-ақ іс жүзінде қолдану мысалдары, ойындарды ұйымдастыруға арналған кейбір ұсыныстар мен практикалық кеңестер кіреді.

Мақсаты: мектеп жасына дейінгі балаларды қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетіне баулу және баланы халық ойындарының, жарыстар мен ұлттық мерекелердің жарқын әлеміне тарту [4]. Балаларды ойындар, ұлттық мәдениет, ата-аналар мен педагогтарға балалардың мәдени сәйкестігін қалыптастырудағы ұлттық ойындардың маңыздылығы туралы білім беру арқылы физикалық және рухани сау тәрбиелеу.

Міндеттері:

1. мектеп жасына дейінгі балаларды қазақ халқының ұлттық құндылықтарымен таныстыру [5];
2. ұлттық ойындарға және өз халқының мәдениетіне тұрақты қызығушылықты қалыптастыру;
3. денсаулық пен дене дамуын нығайту [6];
4. балалардың сөздік қорын ұлттық ойындарға байланысты байыту;
5. мәдени аспектілерді зерттеу, ойындарды талдау, практикалық ұсыныстар.

Тақырыпты зерттеу

1. Ұлттық ойындар тақырыбы және олардың мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудегі рөлі туралы әдеби шолу [7] жасау.
2. Мектеп жасына дейінгі балалардың ойындарды қалыптастырудағы сәйкестігі туралы әсерлерін зерттеу.

Мазмұны

Кіріспе

1. Теориялық негіздері

1.1. Ұлттық құндылықтар ұғымы

1.2. Тақырыпты таңдаудың негіздемесі. «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын зерделеудегі осы тақырыптың өзектілігі мен мақсаты [8]

1.3. Мектеп жасына дейінгі балалардың сәйкестігін қалыптастырудағы рөлі

2. Халықаралық ұлттық ойындардың тарихы мен әртүрлілігі

2.1. Әр түрлі мәдениеттердің дәстүрлі ойындарына шолу [9]

2.2. Тарихи контекстегі халық ойындарының маңызы

3. Ұлттық ойындар және олардың мәдени маңызы [10]

3.1. Нақты ойындарды және олардың символикасын талдау

3.2. Қазақтың ұлттық ойындары өз халқының құндылықтары мен дәстүрлерін қалай бейнелейді

4. Практикалық қолдану

4.1. Білім беру процесінде қолданылатын әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер

4.2. Ұлттық ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекеттеріне интеграциялау және күнделікті өмірге енгізу мысалдары

4.3. Ұлттық ойындарды енгізу және өткізілген іс-шаралардың нәтижелері (жұмыс тәжірибесінен)

4.4. Бұл ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекеттерге және балалардың күнделікті өміріне қосу (еркін ойын, ұйқыдан кейін күннің екінші жартысында)

4.5. Бұл ойындар әртүрлі дағдыларды дамытуға қалай ықпал етеді

4.6. Балаларды ойын ережелеріне үйрету әдістері мен тәсілдері (жұмыс тәжірибесінен)

4.7. Балалардың қабылдауы: балаларды бақылау, олар ойындарға қалай жауап берді, оларға не ұнады, қандай қиындықтар туындады

4.8. Ойындарды ұйымдастыруға арналған практикалық кеңестер. Ата-аналар мен тәрбиешілерге арналған ұсыныстар

5. Балабақшада ұлттық ойындарды қолдану бойынша талдау

5.1. Авторлық ұлттық ойындарды практикалық қолдану»

5.1. Балабақшада ұлттық ойындарды сәтті енгізу туралы сарапшылардың пікірі

6. Қорытынды

6.1. Ұлттық ойындардың сәйкестікті қалыптастырудағы маңызы туралы қорытындылар.

6.2. Тәжірибе нәтижелері және ойындар арқылы мәдени мұраны сақтаудың маңыздылығы:

- өзіңіз үшін және балалар үшін қандай сабақ алдыңыз және осы салада болашаққа қандай үміт артасыз?

7. Қосымшалар

7.1. Фотосуреттер және басқа да материалдар көрсету және иллюстрациялау үшін.

Кіріспе

1. Теориялық негіздері

1.1. Ұлттық құндылықтар ұғымы

Тәуелсіздік алу жағдайында және Қазақстан Республикасында болып жатқан түбегейлі өзгерістер аясында, сондай-ақ қоғамдық өмірді демократияландыру жағдайында өскелең ұрпақтың адамгершілік тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтардың рөлін зерттеу, талдау және айқындау тарихи қажеттілік және уақыт талабы болып табылады [12]. Бұл құндылықтарды талдау педагогикалық құндылықтармен тікелей байланысты. Әсіресе, тәрбие мен білім беру үдерісінде ұлттық болмыс пен рухани мұра – әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер, ойындар, дана ойлар, яғни ұлттық өзін-өзі тану, ұлттық интеллект және халықтың идеалы көрсетілген халықтық ой идеялары өтеді [13]. Ұлттық құндылықтардың бұл бағыттары қазіргі кездегі көптеген педагогикалық ережелермен үйлесетін тәрбие идеяларын дамытуға ықпал ететін педагогикалық мәселелердің негізі болуы керек. Олар жас ұрпақтың өмірін мазмұнды, мақсатты және бақытты ете алады. Ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу – бүгінгі таңда балаларға қатысы бар барлық адамдар шешуі тиіс өзекті мәселелердің бірі. Бүгінде бала санасына сіңірген әрбір ой – ертең өз жемісін береді, сол арқылы өзіміз де өсеміз. Олардың педагогикалық мәні де дәл осыған негізделеді.

Халық арасында: “Балаңды тәрбиелеме, ұлтыңды тәрбиеле”- деген мақал бар. Ұлттық тәрбие – бұл біздің ұрпақтан- ұрпаққа жалғасып келе жатқан асыл тасымыз. Бұл үлкен тәрбие кітабы бүкіл халыққа тиесілі, оған мұқият қарау керек және кейінгі ұрпақ үшін халықтың құндылықтарын сақтау керек. Әрине, бұл асыл мұра балаға ұлттық құндылықтар арқылы беріледі.

Ұлттық құндылықтар дегеніміз не? Ұлттық құндылықтар белгілі бір ұлтқа тән, онда адамгершілік қадір-қасиеті, ұлттық рухани және материалдық құндылықтар ғасырлар бойы жинақталған. Дәл осы құндылықтарда адамгершілік пен патриотизм, қарым-қатынас мәдениеті мен әдептілік, мейірімділік пен қонақжайлылық, қарапайымдылық пен сыпайылық, жақсы мінез-құлық, шыншылдық, адалдық сияқты жоғары адами қасиеттер көрініс тапты.

Ұлттық құндылықтардың қалыптасу көзі – отбасы, әлеуметтік орта, мемлекет, ұлт, патриотизм, ұлттық дәстүрлер – бұл жеке тұлғаның ұлттық құндылығының

көрсеткіштері [14]. Егер барлық халықтық дәстүрлер, халықтық өнер толығымен жоғалса, онда халықтың бар екендігі күмән тудыруы мүмкін. Ұлттық құндылықтар, қоғам өмірі секілді, қоғамның, халықтың немесе ұлттың дамуы барысында үздіксіз қозғалыста болады, ұрпақтан ұрпаққа өтеді, адамды рухани жағынан жетілдіріп, оны ақиқат жолына бағыттайды, білім алуға қажеттілікті сезіндіреді және болашақта сондай ұлы шығармалар жасау үшін білім жинақтауға шақырады. Сонымен қатар, әдебиеттің керемет туындыларын, өнердің шынайы шедеврлерін, халық шығармашылығының сәулетін және т. б. құралдарды басшылыққа алу керек.

Кез-келген ұлттың табиғаты бес қағидаға байланысты: тіл, дін, дәстүр, тарих, Отан [28]. Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды белсенді пайдалану әр педагогтің қасиетті парызы болып табылады. Әсіресе, осы сияқты құндылықтар:

- отбасылық (әкесінің баспанасы, отбасы, ата-аналар, отбасылық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер);
- жеке-жеке (өмір, ар-намыс, қадір-қасиет, құқық);
- ұлттық (Отан, туған жер, халықтың салт-дәстүрлері, ұлттық бірлік, ана тілі, сенім, өмір салты);
- жалпыадамзаттық (экологиялық мәдениет, табиғат, сұлулық, әлемдік ғылым мен мәдениет, дүние жүзіндегі әлем және т.б.);
- экономикалық және рухани құндылықтар.

Рухани-адамгершілік тәрбие процесі туралы негізгі ақпаратты қорытындылай келе, ол көбінесе бірлескен іс-әрекет, жәрдемдесу, тұлғаны қалыптастыру және дамыту ретінде қарастырылатындығын атап өткен жөн.

Жаңа Қазақстан үшін өзекті мәселелердің бірі – қазақ өркениетін дамыту, ұлттық құндылықтар шеңберінде дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, тілді кеңейту болып табылады. Сонымен қатар, біздің халқымыздың ішкі қажеттілігі және барлық халықтардың құндылығы – **бейбітшілік**. Бұл ана сүтімен бойға сіңген, анасының баласын дені сау, бақытты, еркін және бейбіт елде өмір сүргенін, қайғы мен қасіретті білмей өскенін армандай отырып, айтатын бесік жыры арқылы баласына жетеді. Бейбітшілік — бұл біздің халықтың рухани күйі, ол өз халқымызға да, болашақ ұрпақтарымызға да бақытты болашақты қамтамасыз етеді.

1.2. Тақырыпты таңдаудың негіздемесі. "Біртұтас тәрбие" бағдарламасын зерделеудегі осы тақырыптың өзектілігі мен мақсаты.

Біз зерттеу үшін таңдаған тақырып мәдени құндылықтарды сақтауға ғана емес, сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін педагогикалық практика үшін маңызды және өзекті болып табылады [15]. Ол келесідей:

1. **Өзектілігі:** жаһандану және мәдени әртүрлілік жағдайында ұлттық мәдени құндылықтарды сақтау және беру маңызды. Ұлттық ойындар мәдени мұраның ажырамас бөлігі болып табылады, және ол үшін тиімді құрал бола алады.

2. **Мектепке дейінгі жас:** мектепке дейінгі балалық шақ жеке тұлғаны қалыптастыру үшін өте маңызды [16]. Бұл жаста балалар әлеуметтік нормаларды, құндылықтарды және дәстүрлерді белсенді түрде меңгереді, сондықтан бұл кезең ұлттық ойындарды енгізу үшін өте қолайлы уақыт болып табылады.

3. **Дағдыларды дамыту:** ұлттық ойындар мәдени құндылықтарды жеткізуге ғана емес, сонымен қатар балалардың әртүрлі дағдыларын дамытуға ықпал етеді: моторика, коммуникация, ынтымақтастық және шығармашылық [17].

4. **Мәдени тәжірибені біріктіру:** білім беру процесінде ұлттық ойындарды пайдалану мәдени тәжірибені балалардың күнделікті өміріне біріктіруге мүмкіндік береді, бұл олардың мәдениеті мен басқа халықтардың мәдениетін тереңірек түсінуге және құрметтеуге ықпал етеді [18].

5. **Әдістемелік база:** педагогтар ұлттық ойындарды білім беру процесіне енгізу бойынша әдістемелік ұсыныстарға ие болуы қажет, бұл оларға балалардың жеке тұлғалық қалыптасуын дамыту үшін осы құралды тиімді пайдалану мүмкіндігін береді [19].

Аталған тақырыптың өзектілігі мен мақсаты – халықтың көп ғасырлық тарихын, мәдениеті мен салт-дәстүрін танытып, мектепке дейінгі жастағы балалардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіруді көздейтін «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын зерттеу болып табылады. Бұл бағдарлама – ұлт болмысын қалыптастыратын рухани негіздердің бірі. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасына сәйкес, Ұлттық Құрылтайдың “Әділетті Қазақстан – Адал азамат” екінші отырысында, 2023 жылы “Біртұтас тәрбие” бағдарламасы әзірленіп, барлық білім беру ұйымдарына енгізілді. “Біртұтас тәрбие” - еліміздің білім беру жүйесінде ұлттық тәрбие мен мәдениетті қалыптастыруға бағытталған кешенді жоба. «Біртұтас тәрбие» жобасын мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеу барысында, әсіресе белгілі бір тақырыпты зерделеу аясында, мынадай тәсілдерді пайдалануға болады:

1. Ойын әдістері:

Рөлдік ойындар: балаларға ұлттық дәстүрлер мен мәдениетке байланысты әртүрлі рөлдерді көруге мүмкіндік береді [3];

- ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді бейнелейтін ойын жағдайларын құру;
- балаларға өздерінің ұлттық мәдениетімен сәйкестендіруге мүмкіндік беретін алаңда ойнайтын және шағын үстел атрибуттары бар [5].

2. Шығармашылық әдістер:

- ұлттық өлеңдер, билер мен әндер – дәстүрлі билерді, әндерді, өлеңдерді үйрену және орындау [7];
- шығармашылық шеберханалар – ұлттық ойыншықтар, киімдер немесе тұрмыстық бұйымдарды жасау;
- сурет салу және мүсіндеу – ұлттық рәміздер мен дәстүрлерді бейнелейтін көркем жұмыстарды орындау [9].

3. Білім беру әдістері:

- технологияны қолданатын ұйымдастырылған іс-әрекеттер: ұлттық ойындар мен мәдени дәстүрлерді көрсетуге арналған мультимедиялық материалдар [11];
- топтық жобалар: ұлттық ойындарды зерттеуге және олардың маңыздылығына байланысты жобалармен бірлесіп жұмыс істеу;
- әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді, әңгімелерді бейнелейтін ертеңгіліктерге қатысу: ұлттық ойындардың маңыздылығы және олардың мәдениеттегі рөлі туралы.

4. Ынтымақтастық әдістері:

- ата-аналармен жұмыс: ата-аналарды оқу процесіне тарту, бірлескен іс-шаралар өткізу, онда олар ұлттық ойындар мен дәстүрлер туралы білімдерімен бөлісе алады [12].

Бұл әдістер балаларға ұлттық ойындар туралы мәлімет алып қана қоймай, өз халқының мәдениетіне деген ықыласы мен ұлттық болмысына тәнтілік сезімін дамытуға да септігін тигізеді.

Осы құрал балалардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттыруға, халқымыздың салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптары мен мәдениетін насихаттауға, рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуға, балаларға патриотизм сезімін оятуға бағытталған міндеттерді қамтиды. Болашақта бұл құрал ұлттық мәдениетті сақтауға және дамытуға, қоғамның рухани байлығын арттыруға ықпал етеді. Рухани-адамгершілік тәрбие кез-келген халыққа, кез-келген мемлекетке қажет.

1.3. Мектеп жасына дейінгі баланы қалыптастырудағы рөлі.

Мектепке дейінгі балалық шақ – адам өмірінің жарқын кезеңі [2]. Бала одан не шығарады? Әрине, ананың жарқын бейнесі, отбасылық ошақтың жылуы, кішкентай Отанының есте қаларлық жерлері. Мектеп жасына дейінгі баланы ұлттық мәдениет әлемімен таныстыру, тарихи өткенді құрметтеу, патриотизмге, өз Отанының сүйіспеншілігіне тәрбиелеу сияқты қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді, бұл жеке тұлғаның азаматтық қалыптасуының кепілінен басқа ештеңе емес [3].

Дәл осы мектепке дейінгі кезеңде, яғни бүлдіршіндер адамзаттық құндылықтарды ең жақсы қабылдайтын кезеңде, жеке шығармашыл тұлға мен болмыстың қалыптасу сәтінде, ұлтқа бөлмей, әр адамға құрметпен қарауды дарыту аса қажет [15]. Бұл жаста балаларда белсенді әлеуметтену кезеңі басталып, мәдени ортаға бейімделу, адамгершілік сезімдердің оянып, рухани құндылықтардың қалыптасуы жүреді.

Қазіргі уақытта зияткерлік әлеуеті жоғары ұлт қалыптастыру туралы жиі айтылып жүр. Балалардың танымға құштарлығын, жетістікке ұмтылысын қалыптастыру мақсатында түрлі орталықтарды дамытуға көп күш пен қаржы жұмсалуда, бұл өз кезегінде білім алуға шексіз мүмкіндіктер ашуда [17]. Қазіргі әлемде мектеп жасына дейінгі балалардың дамуындағы басымдықтардың интеллектуализацияға практикалық ауысуы болды. Ақыл-ойды жетілдіруге, әлемдік рейтингте алдыңғы орынға шығуға ұмтылған шексіз жарыста баланың рухани тәрбиесі, ұлттық болмысы мен ішкі жан әлемін дамыту назардан тыс қалып жатыр. Бұл құндылықтарсыз кез келген білім өз маңызын жоғалтады. Нәтижесінде, болашақта жасөспірімдер мен ересектердің эмоциялық және рухани жағынан кемелденбеген, ерік-жігері әлсіз тұлғаларға айналатынын байқаймыз. Барлық интеллектуализацияның дамуына бағытталған күш-жігерді толықтай орынды деп санауға бола ма, егер рухани-адамгершілік және ұлттық тәрбие мәселесі әлдеқайда маңызды әрі өткір тұрса? Онсыз тәуелсіз мемлекет құру мүмкін емес. Бала ерте жастан бастап жеке сезімдермен танысады, олар кейінірек оның адамгершілік ұстанымдарын қалыптастыруға ықпал етеді. Ескі даналық бізге былай дейді: «Өзінің өткенін білмеген адам ештеңе білмейді». Халқының тамырларын, дәстүрлерін білмей, толыққанды адам тәрбиелеу мүмкін емес, ол өз ата-анасын, өз үйін, өз елін сүйіп, басқа халықтарға құрметпен қарауға қабілетсіз болады.

Қазіргі баланың бейнесі бірнеше онжылдық бұрынғы құрдасынан мүлде өзгеше. Бүгінгі таңда әлем балаға агрессиялы түрде әсер етеді, ал балалар индустриясы, ойыншықтардан бастап, жаһандық коммерциялық және теледидар бағдарламаларына дейін, балалардың психикасына, олардың адамгершілік және рухани әлеміне зиянды әсер етеді. Ал халықтық ойыншықтар дәл осы мәдени ұлттық мұралардың бірі болып табылады. Әр халықтың ойыншықтары өзіне тән ерекшеліктерге ие, олар халықтың ұлттық-психологиялық сипаттамалары мен мәдениетіне байланысты.

Халықтық педагогиканың ғасырлық тәжірибесі көрсеткендей, ойыншықтар балаларды тәрбиелеудің алғашқы құралдары болған. Мектепке дейінгі педагогиканың классиктері, сондай-ақ Е.А. Флёрин мен А. П. Усова халық

шығармашылығының зерттеушілері, халық ойыншығы баланың эмоционалды әлеміне, оның эстетикалық талғамы мен тәжірибесінің дамуына, жалпы тұлғаның қалыптасуына ерекше эстетикалық әсерін атап өтті [1]. Ойыншықтың тәрбиелік құндылығы оның ішінде «тек халықтық ойыншықта ғана қамқорлық пен сүйіспеншілікті білдіретін жылу бар, ол оның мұқият, сүйіспеншілікпен жасалуы арқылы көрінеді» (Е.А. Флёрина) [4]. Халықтық ойыншықтар қазіргі ұрпақ балаларына ғасырлар бойы қалыптасып, халық тарапынан сақталған құндылықтарды түсінуге көмектеседі. Олар осы байлықтардың сақтаушысы болып табылады, бұл өз кезегінде балалардың өз санасын қалыптастыруына және әлемдегі орнын түсінуіне ықпал етеді. Қазақтың халықтық ойыншықтары бай тарихқа ие әрі әртүрлі болып келеді. Оларды атап өтетін болсақ, мыналарды айтуға болады:

1. Шоқпар – ағаштан жасалған шағын таяқша түріндегі ойыншық. Ер балаға батырлық, ерлік қасиеттерді сіңіру мақсатында берілген. Бұл – болашақ қорғаушының алғашқы “қаруы” ретінде қолданылған [6].
2. Ат бейнесі (ағаш ат) – ағаштан немесе басқа қолжетімді материалдардан жасалған. Балалар оны мініп ойнап, көшпелі өмір салтын, атқа міну мәдениетін ерте жастан меңгерген.
3. Сақина салу ойынына арналған бұйымдар – қыз балаларға арналған танымал ұлттық ойынның бір бөлігі. Ойынға қолданылатын сақиналар мен орамалдар балалардың ұжымдаса ойнауына, достық пен тапқырлықты дамытуға негіз болған.
4. Қуыршақ арба (қос арба) – қолмен жасалған шағын арба. Қуыршақтармен бірге қолданылып, баланың тұрмыстық өмірге бейімделуіне, еңбекке баулуға көмектескен.
5. Жүннен жасалған жануарлар мүсіндері – қой, түйе, сиыр сияқты төрт түліктің пішіндері. Балаларға мал шаруашылығының маңызын түсіндіруде үлкен рөл атқарған.

Қазіргі заманда бір сәтте-ақ бірнеше ұрпақты тәрбиелеген ескі, ізгі ойыншықтарымыз, кітаптарымыз бен мультфильмдеріміз көзден бұл-бұл ұшты. Олардың орнын шетелдік сериалдардың кейіпкерлері – супермендер, өрмекші адамдар, түрлі құбыжықтар және тағы басқалар басты. Бүгінгі балаларды заманауи ырғақтар, жаңа үлгідегі ойыншықтар, компьютерлік ойындар мен сан түрлі гаджеттер қоршауға алған. Біздің арғы әжелеріміз бен аталарымыздың балалық шағында бүгінгідей түрлі құрал-жабдықтар, техника немесе ойыншықтардың сан алуандығы болмаған [7]. Сол себепті олардың ойынға пайдаланатын заттары қарапайым әрі қолжетімді болған – қолда бар кез келген нәрсені кәдеге жаратқан: орамал, таяқ, секіртпе және т.б. Арнайы бір нәрсені сатып алу немесе күрделі ойыншық жасау қажет болмаған.

Сондықтан мұндай ойындарды бүгінде де еш қиындықсыз ойнауға болады – олар уақытпен шектелмейді, ережелері қарапайым әрі баршаға түсінікті, керек-жарағы да оңай табылатын заттардан тұрады. Бұл ойындар кез келген жастағы

балаларға – балабақша тәрбиеленушілерінен бастап жоғары сынып оқушыларына дейін – жарамды. Тағы бір үлкен артықшылығы – көптеген халық ойындары мәтінмен қатар жүретіндіктен, балалардың сөздік қорын байытуға көмектеседі.

Балалық шақ әрқайсымыз үшін көңілді, думанды аула ойындарымен байланысты [57]. Қазіргі ата-аналардың көпшілігі өздерінің бала күндерін кеш батқанша аулада құрдастарымен тығылмақ, қуаласпақ, «қалашық» сияқты ойындар ойнап, жүгіріп өткізгені есінде. Алайда, өкінішке қарай, сол буынның басым бөлігі ата-ана атанған соң, өз балаларының теледидар немесе компьютер алдында отыруына ғана разы болып отыр. Иә, балалар ойнайды. Ал мұндай ойындар пернетақта батырмаларын басу шеберлігінен басқа не береді? Ал балалық шақ деген – ең алдымен қозғалыс, оның ішінде таза ауадағы белсенді қимыл! Далада өткізілетін ойындар балалардың қимыл-қозғалысын ынталандырып, денсаулығын нығайтуға сеп болады. Халық ойындарының балаларға пайдасы – ең алдымен осы қозғалыс белсенділігін арттыруында. Бірақ пайдасы мұнымен шектелмейді. Сонымен қатар, мұндай ойындар арқылы балалар:

- қарым-қатынас жасауға – бірге ойнау арқылы тіл табысуға, тыңдауға және өз ойын жеткізуге;
- қауымдасуға – ұжымда әрекет етуге, бірін-бірі қолдауға және ортақ мақсатқа ұмтылуға;
- ережеге бағынуға – ойын тәртібін сақтау арқылы тәртіпке үйренуге;
- әділдік пен жауапкершілікке – жеңіс пен жеңілісті қабылдауға, өз іс-әрекеті үшін жауап беруге;
- шығармашылыққа – ойынды түрлендіруге, жаңаша элементтер қосуға дағдыланады;
- халық шығармашылығына қызығушылық танытады [8].

Мектепке дейінгі кезеңде бала ең маңызды дағдылардың бірі – рөлдік ойынды меңгереді. Бұл ойын барысында ол ересектердің мінез-құлқын қайталап, олардың іс-әрекеттерін өз бойынан өткізіп көреді. Алдымен бала бұл үдерісті эмоциялық деңгейде игерсе, кейінірек ол адамаралық қатынастар жүйесін зияткерлік тұрғыдан түсіне бастайды. Дәл осы ойын арқылы баланың өзге адамға деген көзқарасы қалыптасып, әрекеттері мен қылықтарының мәні айқындала бастайды. Мектеп жасына дейінгі баланың орындауындағы компьютерлік ойын басқа психо-әлеуметтік құрылымға ие: дыбыстар мен ашық түсті эффекттер әлеміне еніп, ойын сценарийін механикалық ұстану, нәтижеге жету үшін әрекетті бірнеше рет қайталау және т. б. Мұндай ойын жоғары интеллектуалдық потенциалды, шығармашылықты, сөйлесу, келісу және ынтымақтастық жасау қабілетін, жеке тұлғалық рухани және моральдық қасиеттерді көрсету қажеттілігін талап етпейді. Сонымен қатар, бұл ойындар баланы қарапайым сюжетімен, бос уақытын өз бетінше, достарсыз әрі ата-анасыз ұйымдастыра алу мүмкіндігімен тартады. Баланың компьютерде немесе планшетте ойнауы ата-анасының бұл үдеріске эмоциялық тұрғыда араласуын, қатысуын, көмегін және қолдауын талап етпейді, бұл өз кезегінде бала мен ата-ана арасындағы байланыс

дәрежесіне әсер етеді [5]. Уақыт өте келе бала ата-анасын сүйікті құрылғысының жолындағы кедергі ретінде қабылдай бастайды.

Көптеген педагогтар балалардың қиялы мен шығармашылық белсенділігінің күрт төмендегенін атап өтуде, себебі бұрын олар өз ойларын мүсіндеу, бояу және қиып-жапсыру арқылы жүзеге асыратын. Ең дамыған, мүмкіндігі кең бағдарлама да баланың қиялына ілесе алмайды. Балалар өз бетімен айналысу, мазмұнды әрі шығармашылықпен ойнау қабілетін және ынтасын жоғалта бастайды. Балалар жаңа ойындар ойлап табуға, ертегілер құрастыруға, өз қиял әлемін жасауға күш салмайды. Ешбір компьютер, ноутбук немесе смартфон балаларға түрлі материалдармен шынайы жұмыс істеуді, өз қолымен жаңа бір нәрсе жасаудың қуанышын алмастыра алмайды. Өз қиялынан туындаған мазмұнның болмауы балалар арасындағы қарым-қатынасқа да әсер етеді — олар бір-бірімен араласуға қызықпайды. Мамандар бұған келесі себептерді атайды: отбасындағы қарым-қатынастың жетіспеушілігі, ата-ана бақылауының болмауы, тұйықтық, өзіне деген сенімсіздік және тағы басқалар. Мұның бәрі әрдайым жақсы талғамға сай келе бермейді және рухани-адамгершілік тұлғаның қалыптасуына ықпал етпейді.

Ендеше, баланың назарын ата-анасының гаджеттерінен басқаға аудару үшін не істеу керек? Жалпы алғанда, баланың іс-әрекеті әртүрлі бағытта болуы тиіс, алайда мектепке дейінгі жастағы балалар үшін жетекші іс-әрекет — бұл ойын. Сонымен қатар, ерекше маңыздысы — бұл спонтанды ойын. Бұл — баланың шығармашылық қабілетінің көрінісі, ол екі тастан мен екі таяқшадан тұтас бір әлем ойлап таба алатын сәт [7]. Дәл осындай еркін, қиялға негізделген ойын баланың жан-жақты дамуына көмектеседі. Сондай-ақ, бала гаджеттерде қанша уақыт өткізсе — сонша уақыт ол белсенді қимылдап, қозғалысқа түсуі керек. Бұл оның дене дамуы мен психоэмоциялық жағдайының тепе-теңдігін сақтау үшін өте маңызды. Мұндай ереже әрбір ата-анада болуы керек: егер баланың шынайы өмірде қызықты тапсырмалары көп болса, онда телефон мен гаджеттер оны соншалықты қызықтырмайды. Сондықтан баланың күнін дұрыс жоспарлау қажет — ол мазмұнды, қызықты кездесулерге толы, ата-анамен қарым-қатынасқа, ересектермен және туыстармен араласуға, бірлескен әрекеттерге негізделген болуы тиіс. Мысалы: бірге сурет салу, қолөнер бұйымдарын жасау, балалар мультфильмін көріп, оны бірге талқылау — осындай іс-әрекеттер баланың дамуына зор үлес қосады әрі гаджеттерге тәуелділікті азайтады.

Бақытымызға орай, балалық шақ – бұл ұлттық мәдениеттің бастауларына шынайы әрі шын жүректен бойлай алатын кезең [10]. Алайда ұлттық құндылықтарды сіңіріп қана қоймай, оларды сақтап, әрі қарай дамыту үшін халық ойындары қайта жаңғыра бастады. Бұл жаңғырудың негізгі таратушылары – ұстаздар. Педагог ұйымдастырылған іс-әрекет барысында халық ойындарын қолдана отырып, балаларға ойнайтын ойын тиесілі халықтың өмірі туралы әңгімелеп беруі тиіс, сол халықтың мәдениеті, тұрмыстық заттары мен өнері туралы иллюстрациялар көрсетуі керек, көркем әдебиетке баулып, әңгімелерді тыңдауға қызығушылық тудыруы қажет. Балалар үшін халықтың дәстүрлі салт-дәстүрлерін бейнелейтін ойындар қызықты болады. Шешен сөздермен басталатын

ойындарда кейіпкерлер мен олардың іс-әрекеттерін сипаттайтын диалогтар кездеседі. Мұндай ойындар балаларға халықтың ұлттық мінезін тереңірек тануға көмектеседі. Сондықтан барлық дағдыларды ойын түрінде дарыту әлдеқайда оңай, себебі ойын – баланың ең жақын, қолжетімді, пайдалы әрі түсінікті іс-әрекет түрі.

Ұлттық ойындар, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды қабылдау арқылы балаларда үлкендерге деген құрмет, отансүйгіштік сезімі және көрген нәрсесіне жүрегімен әсерленіп, ұлттық мақтаныш сезімі қалыптаса бастайды [12]. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған қандай қазақтың ұлттық ойындары бар және олар неге үйретеді? «КСРО» халықтарының балалардың қимыл-қозғалыс ойындары» кітабының авторы Александра Кенеман бұл ойындардың назар аударуды, тапқырлық пен шапшаңдықты, өзара көмекті, жауапкершілік пен батылдықты талап ететінін айтады. Ойындар балаларда бір-біріне жанашырлықпен қарау, командалық қолдау көрсету және жеңіске жетуге деген ұмтылыс сезімін тәрбиелейді. Бұл – қазақтың ұлттық ойындарының ерекшелігі, себебі олар арқылы балаларға ұрпақтар даналығы мен қазақ халқының бай мұрасы беріледі. Мысалы, мұндай ойындарға мыналар жатады: «Тақия тастамақ», «Ақсүйек», «Орамал», «Теңге алу», «Ақ серек, көк серек», «Ақ сандық, көк сандық», «Білектесу», «Белбеу тастау», «Бес тас», «Тоғызқұмалақ».

Балалардың ойын кезіндегі мінез-құлқын бақылай отырып, біз мынадай қасиеттерді бағалай аламыз:

- * табандылық танытып, соңына дейін күресе білу қабілеті;
- * ойын барысындағы қарсыластарға деген қарым-қатынасы;
- * серіктестерге деген көзқарасы;
- * өз қателіктеріне деген қатынасы;
- * өзіне талап қоя білуі, тәртіптілігі;
- * жеңіс пен жеңіліске деген көзқарасы;
- * сенімсіздік пен қорқақтықтың көрінісі .

Бұл – өзге халықтардың ойындарына да қатысты. [6] Әр ұлттың тұрмыс-тіршілігін, дәстүрлерін, мәдени құндылықтарын бейнелейтін өзіндік ерекше ойындары бар. Осылайша өзге халықтардың мәдени негіздерін зерттей отырып, бала дүниетанымын кеңейтеді, рухани баиыды, төзімділікке (толеранттылыққа) үйренеді, ал бұл қазіргі заманда аса өзекті болып отыр. Толеранттылықтың негізін ең кішкентай жастан бастап қалыптастыру маңызды. Қазіргі балабақшалар мен мектептерде түрлі ұлт өкілдерінің балалары жиі бірге оқиды, ал мұндай ойындар әртүрлі ұлт пен халық өкілдерінің арасында достық қарым-қатынас орнатуға септігін тигізеді.

Сондықтан, біз, педагогтар, ата-аналармен бірлесіп, ұлттық құндылықтарды сіңіру арқылы жан-жақты білімді адамды тәрбиелеуге ерекше назар аударуымыз керек. Тәрбие мен оқыту ұлттық және жалпыадамзаттық бірліктің негізінде жүзеге асырылуы тиіс, бұл өскелең ұрпаққа бір жағынан — оның

жалпыадамзаттық мәдениеттің бір бөлігі екенін түсінуге, екінші жағынан — өз халқына тиесілі екенін жақсы сезінуге мүмкіндік береді.

2.Халықаралық ұлттық ойындардың тарихы мен әртүрлілігі

2.1.Әртүрлі мәдениеттердің дәстүрлі ойындарына шолу

Әр халықтың өз ұрпағын тәрбиелеуде ұлттық ерекшеліктері бар. Насихаттың негізгі құралдары – тіл, халық шығармашылығы, символика, өнер, дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, салттар, халық ойындары, мақал-мәтелдер мен жұмбақтар болып табылады [8]. Ресейлік ғалым, педагог, этнопедагогиканың негізін қалаушы Г. Н. Волков былай деп жазады:

«Этнопедагогиканың алтын қағидасы: тарихи жады болмаса – дәстүр болмайды, дәстүр болмаса – мәдениет жоқ, мәдениет болмаса – тәрбие жоқ, тәрбие болмаса – руханият жоқ, руханият болмаса – тұлға жоқ, ал тарихи тұлға болмаса – халық жоқ» [9].

Ежелгі уақытта көптеген ұлттық ойындардың тамыры ежелгі рәсімдер мен діни мерекелерде болған.

Мысалы, ежелгі өркениеттерде спорттық жарыстар құдайлардың құрметіне немесе құнарлылық рәсімдерінің бөлігі ретінде өткізілуі мүмкін. Ежелгі Грецияда физикалық және мәдени компоненттерді біріктіретін Олимпиада ойындары өтті. Олимпиада ойындары тек спорттық іс-шара ғана емес, сонымен қатар құдайларға арналған діни мереке болды. Олар бірлік, бейбітшілік және спорттық рух құндылықтарын ерекше атап өтті. Ежелгі Римде ойындар жиі саяси бақылау немесе айлакерлік құралы ретінде қолданылған, мысалы, гладиаторлық жекпе-жектер халықты көңілдендіріп, әлеуметтік мәселелерден назарын аудару құралы болды. Қазіргі замандағы ойындар, мысалы, Олимпиада ойындары, ұлттық мақтаныш пен бірліктің символына айналды. Олар елдерге өз жетістіктері мен мәдени құндылықтарын жаһандық аренада көрсетуге мүмкіндік береді. Орта ғасырларда Еуропа мен Азияда әртүрлі спорт түрлері дамыды, олар көбіне әскери дайындықпен байланысты болды. Мысалы, викингтер өмір сүру үшін күрес ойындарын өткізсе, Жапонияда сумо күресі танымал болды. Қазіргі кезеңде қоғам дамыған сайын ұлттық ойындар бейімделіп, өзгеріске ұшырай бастады, дегенмен олар өз бірегейлігін сақтап қалды. 20 ғасырда олардың көпшілігі танылып, халықаралық жарыстардың бір бөлігі болды.

1.Украинадағы (казацкая борьба) — акробатика мен фольклор элементтерін қамтитын дәстүрлі күрес түрі [16].

2.Жапониядағы сумо — жай ғана спорт емес, тұтас бір мәдениет, оған түрлі ритуалдар, дәстүрлер мен философия кіреді, мысалы, тұғырды тұзбен тазарту және арнайы салтанатты рәсімдер. Сумо – ар-намыс, құрмет пен тәртіпті бейнелейді [14].

3.Бразилиялық джиу-джитсу — жапон жекпе-жек өнерінен дамып, тиімді әдістерінің арқасында бүкіл әлемге танымал болды. Бұл өнер әлсіздеу дене

бітіміне ие адамның дұрыс техника (ауырту әдістері мен тұншықтырулар) арқылы өзінен күштірек қарсыластан қорғана алатыны және оны жеңе алатыны туралы принципке негізделген.

4. Үндістандағы кабадди — бұл күрес пен «қаламақ» (жүгіріп жүріп қол тигізу) элементтерін біріктіретін командалық ойын, мұнда ойыншылар бір-біріне қол тигізіп, ойын жүргізу кезегін қарсыласқа беруге тырысады. Бұл ойын Оңтүстік Азияда кең танымал. 1990 жылы Бейжіңде өткен Азия ойындарының бағдарламасына ерлер арасындағы кабадди алғаш рет енгізілді, содан бері кабадди Азия ойындарының тұрақты спорт түріне айналды [4]. Кабадди стратегиялық ойлауды талап етеді. Ол жарыс рухы мен командалық жұмысты, сондай-ақ үнді мәдениетінің дәстүрлі құндылықтарын бейнелейді.

5. Үндістандағы поло — бұл ат үстінде ойналатын ойын, ол мәртебе мен байлықтың символына айналған. Поло патшалардың ойыны деп есептеледі. Ол аристократиялық дәстүрлермен байланысты және атқа міну шеберлігі мен командалық стратегияны көрсетеді.

6. АҚШ-тағы грэпплинг — бұл күрес пен джиу-джитсудың элементтерін біріктіретін заманауи жекпе-жек өнері.

Ойындардың әрқайсысының өзіндік бірегей ережелері, әдістері мен мәдени мағынасы бар, бұл оларды халықтардың тарихы мен бірегейлігінің маңызды бөлігіне айналдырады. Халықтық ойындар мәдениетаралық коммуникацияның бір түрі бола ала ма?

Мәдениетаралық коммуникация — бұл әртүрлі мәдениет өкілдерінің өзара әрекеттесу процесі [1,6]. Мәдени ерекшеліктерді түсіну және құрметтеу басқа мәдениеттердің өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасауға, өзара түсіністік пен сыйластыққа негізделген ұзақ мерзімді қарым-қатынастар құруға мүмкіндік береді. Мысалы, бір қарағанда еш байланысы жоқ болып көрінетін тәжік пен корей халықтарының мәдениеттерін алсақ та, олардың арасында ортақ ұқсастықтар бар. Бұл — «Чегичхаги» мен «Лянга» ойындары, екеуінің де бастау көзі Қытайдан шыққан. Ойын атауы екі компоненттен тұрады: «чеги» — волан, ал «чхаги» — тебу, соғу дегенді білдіреді. Чегичхаги Кореяға Қытайдан келген, және бұл ойын ежелгі Қытайда жауынгерлік өнер шеберлігін шыңдау құралы ретінде қолданылғаны белгілі. Ойынның ең кең тараған түрі — воланды бір аяғымен соғу. Міндетті түрде, воланды бір аяғымен соғып, бірақ жерге тигізбеуге болады, алайда басқа да көптеген нұсқалары бар.

Орталық Азия халықтары, оның ішінде қазақтар да, Қытайдан келген «Лянга» ойынымен XII ғасырда танысқан. Ойын атауы тәжік тіліндегі «ланг» — ақсақ немесе «линг» — аяқ сөздерінен шыққан. Дәстүр бойынша, лянга ешкінің жүнінен және дөңгелек қорғасыннан жасалған, бірақ қазіргі уақытта воланның басқа, қарапайым тәсілдермен жасалатын түрлері бар, ойын ережелері әртүрлі

болуы мүмкін, және де жеңілден күрделірекке дейін өзгеріп отырады. Бұл танымал халық ойынына айналды, оны балалар да, ересектер де жақсы көреді, әсіресе бұл ойын ауылдық жерлерде танымал.

Осылайша, ұлттық ойындар әр халықтың мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады. Мәдениеттер арасындағы белсенді қарым-қатынас жүріп жатқан қазіргі әлемде халықтық ойындар мәдениетаралық коммуникация құралы ретінде ерекше маңызға ие. Олар өзара әрекеттесу арқылы кедергілерді еңсеруге және ортақ түсіністік табуға көмектеседі. Халықтық ойындар белгілі бір халықтың мәдениетіне ерекше көзқарас ұсынып қана қоймай, сонымен қатар тілдік білім мен дағдыларды арттыруға, басқа елдердің тарихы мен мәдениетімен танысуға, сондай-ақ мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Мысалы, басқа елдің халықтық ойынын ойнау арқылы адамдар жаңа сөздер мен тіркестерді үйреніп, сол елдің дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарымен танысады, сондай-ақ басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас жасауға үйренеді. Бұған қоса, ойындарды әртүрлі мәдениет өкілдері арасындағы келіспеушіліктерді шешуге және өзара қарым-қатынас орнатуға қолдануға болады. Мысалы, халықтық ойындарға бірлесе қатысу адамдарға стереотиптер мен алдын ала ойлардан арылуға, серіктестік орнатуға және командалық жұмыс дағдыларын меңгеруге көмектеседі. Халықтық ойындарды ойнау арқылы адамдар тек ләззат алып қана қоймай, сонымен қатар өзара құрмет пен ынтымақтастыққа негізделген үйлесімді қарым-қатынастарды қалыптастырады [10].

2.2. Тарихи контекстегі халық ойындарының маңызы.

Ойын – ғасырлар бойы қалыптасқан тарихы бар құбылыс, ол түрлі өнер түрлерімен қатар пайда болды. Еңбек ойыннан бұрын тұрды және оның мазмұнын айқындады. Адамды еңбекке өмірлік қажеттіліктер итермеледі — яғни, азық-түлік табу, өз аумағын қорғау, баспанасына қамқорлық жасау секілді қажеттіліктер. Қоғам тарихында еңбек — өнер мен ойыннан бұрын пайда болған. Алайда жеке адамның өмірінде алдымен ойын, содан кейін еңбек келеді. Осыған байланысты ойынның мазмұны жағынан әлеуметтік маңызы зор, өйткені балалар ойын барысында айналасында көргендерін, соның ішінде ересектердің еңбегін де бейнелейді.

Д.Б. Эльконин рөлдік ойынның тарихи пайда болуы мен дамуы туралы гипотеза ұсынған [11]. Ол адамзат қоғамының алғашқы кезеңдерінде балалар ойыны болмаған деп есептеді. Себебі еңбек түрлерінің қарапайымдылығына байланысты балалар ересектердің еңбегіне ерте жастан қатыса бастаған (жеміс-жидек, тамыр жинау, балық аулау сияқты). Еңбек құралдарының күрделенуі, мал шаруашылығы мен егіншілікке көшу – ересектердің еңбегіне кішкентай балалардың қатысуын қиындатты, өйткені бұл жұмыстар ептілікті, шеберлікті, білім мен дағдыны қажет етті. Осыған байланысты ересектер балаларға еңбек әрекеттеріне жаттықтыру үшін арнайы ойыншықтар жасай бастады (мысалы, садақ, найза, арқан). Сонымен

қатар, мақсатқа дәл тигізуге болатын шағын садақ сияқты ойыншық-модельдер пайда болды.

Ойын ежелден-ақ адам өмір сүруінің маңызды формаларының бірі болған. Ол тарихты, дәстүрлерді және өмірлік тәжірибені аға буыннан жас ұрпаққа жеткізудің, сондай-ақ жеке адам немесе адамдар тобының рөлін айқындаудың бір құралы қызметін атқарды. Ойын мәселесі бұрыннан бері ғылым саласындағы мамандардың назарын аударып келеді және әлі де қызығушылық тудырып отыр. Әрине, ғалымдарды ойынның өз салаларына қатысты қырлары қызықтырады, дегенмен барлығының ортақ пікірі — ұлттық ойын әр халықтың мәдени мұрасының ажырамас бөлігі болып табылады. Мұндай ойындар балаларға да, ересектерге де арналған және олар өмірлік маңызды дағдыларды: ептілік, төзімділік, күш-қуат, сондай-ақ командамен жұмыс істеу қабілетін үйретеді.

Халық ойындарына толығырақ тоқтала кетсек. Халықтық ойындар – жер бетіндегі кез келген халықтың нағыз байлығы мен мұрасы. Халықтық ойындардың пайда болуы терең көне заманмен байланысты. Орта Азияда өмір сүрген адамдар аңшылықпен айналысқан, бұл олардың жүгіру, секіру, өрмелеу сияқты дағдыларын талап еткен. Өмір сүру үшін күрес адамның осы физикалық қасиеттерін дамытты. Ежелгі Қазақстан тұрғындары негізінен көшпелі және жартылай көшпелі мал шаруашылығымен айналысқан. Ал тарихи себептермен Қазақстан аумағына қоныс аударған халықтар — орыстар мен украиндар — салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының қалыптасуына зор ықпал етті. Қазақ тайпалары өз тәуелсіздігін сақтау үшін соғыс жүргізуге мәжбүр болды, бұл жағдай ойындардың дамуына да әсер етті. Қазақ ойындарында көбінесе ағаштан, жануарлардың сүйектерінен, тастардан, кейінірек металдан жасалған бұйымдар қолданылған. Көптеген ойындар өз маңызын сақтап қалғанымен, атауларында өзгерістер болған [14]. Мысалы: «Қарагие» – «Найза лақтыру» (найза лақтыру), «Қақпа тас» – «Бестас» (бес асық ойыны), «Садақ ату» – «Жамбы ату» (садақпен нысана ату) және т.б. Басқа халықтармен өзара қарым-қатынас барысында жаңа ойындар мен көңіл көтеру түрлері пайда болған.

Ежелден-ақ қазақ халқы жекпе-жек түрлеріне үлкен мән берген, бұл спорт түрлерінде жігіттер өз күш-қуатын және психологиялық қасиеттерін көрсете отырып дамыта алатын [17]. Ғасырлар бойы қазақ даласын зерттеген ғалымдар мен саяхатшылар жергілікті тұрғындардың шеберлігіне, әсіресе атқа міну өнеріне таңғалып келген. Ат ойындары Қазақстан мәдениетінде ерекше орын алып, өзіне тән көркемдігімен ерекшеленеді. Олардың арасында «Көкпар», «Аударыспақ», «Бәйге», «Қыз қуу», «Теңге алу», «Тымақ ұру», «Асық ату», «Алтыбакан», «Жамбы ату» және басқа да ойындарды атауға болады [8]. Бұл ұлттық ойындар тәрбие беруші, ритуалдық, эстетикалық және коммуникативтік функцияларды атқарады.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін ұлттық ойындар қайта жаңғырып, олардың маңызы қайтадан арта бастады. Мысалы, 2014 жылы көптеген дәстүрлі

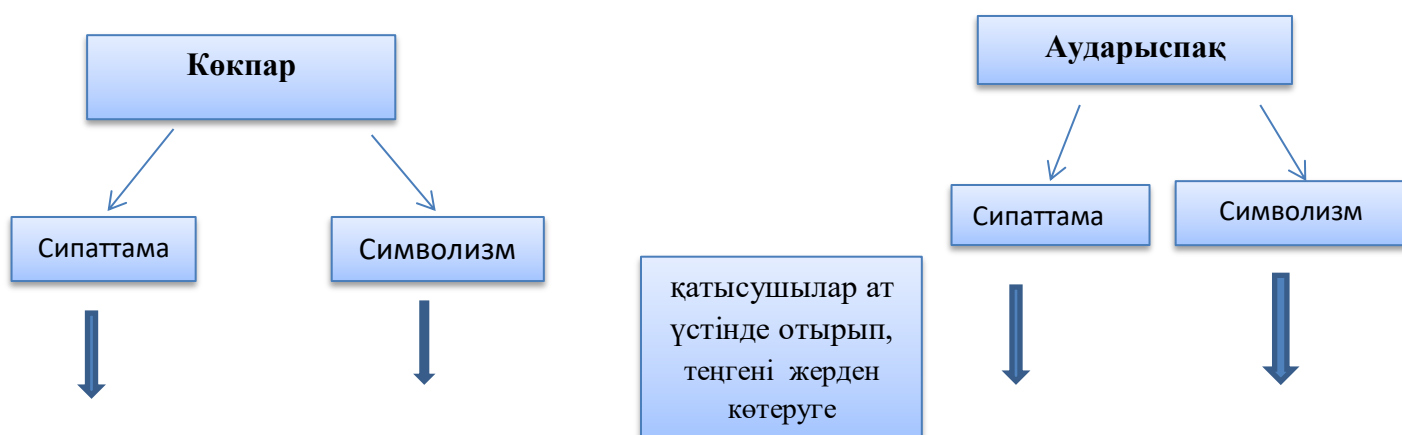
ойындардан, соның ішінде «көкпар» мен «жамбы ату» ойындарынан алғашқы ресми турнирлер өткізілді. Осылайша, дәстүрлі қазақ ойындары екінші тынысын тауып, тек ел ішінде ғана емес, шетелде де танылып, мойындалды. Ұлттық ойындардың қайта жаңғыруы халқымызға ата-бабаларымыздың тарихы мен дәстүрлерімен байланысты сақтауға мүмкіндік береді, бұл жаһандану жағдайында ерекше маңызды. Осы тұрғыда ұлттық ойындар мәдени бірегейлікті сақтау және ұлттың физикалық әрі моральдық денсаулығын қолдау құралы болып табылады.

Сондықтан, қазақ ұлттық ойындары – бұл тек көңіл көтеру ғана емес, халық мәдениетінің маңызды бөлігі. Олар ұлттың рухы мен құндылықтарын бейнелейді, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, уақыттар мен халықтарды байланыстыратын символға айналады, өзімен бірге ғасырлар бойғы даналықты жеткізеді. Ежелден бері халық ойындарында адамдардың өмір салты, тұрмысы, еңбегі, ұлттық қағидалары, ар-намыс, батырлық, ерлік туралы түсініктері, сондай-ақ күшті, епті, төзімді, жылдам әрі әсем қимылға ие болуға деген ұмтылысы айқын көрініс тапқан. Алайда ойын тек дененің физикалық дайындық құралы ғана емес, сонымен қатар психологиялық дайындықтың құралы болып табылады. Данышпан орыс дәрігері және педагогы П.Ф.Лесгафттың айтуынша, ойын арқылы адам «өмірде кездесетін кедергілермен күресудің тәжірибесін» алады [19]. Халықтық ойындардың тәрбиелік маңызын да асыра бағалау қиын. Оларда қалжын, әзілдер, бәсекелестік рухы, қозғалыстардың нақтылығы мен бейнелілігі бар, олар ойыншыларды тез ұйымдастыруға, жүргізушіні әділ таңдауға және ережелерді дәл орындауға бағыттайды. Халық ойындары көркемдік сұлулығын, эстетикалық маңызын сақтай отырып, баға жетпес, теңдесі жоқ ойын қоры болып табылады. Қазақ халқының ойындарында терең мағына жатыр, онда құқықтық нормалар сақталған, бұл өз кезегінде балаларды адалдыққа, әділеттілікке, тәртіпке үйреткен. Көптеген ойындардың тәрбиелік мәні бар, олар адамда шыдамдылықты, өзара көмек көрсетуді, шешімділікті, табандылықты және басқа да қасиеттерді тәрбиелейді.

3. Ұлттық ойындар және олардың мәдени маңызы

3.1. Белгілі ұлттық ойындар мен олардың символикасына талдау

Қазақтың ұлттық ойындары маңызды мәдени және тарихи құндылықтарды жеткізеді. Олардың кейбіреулері төмендегідей:

Қазақтың ұлттық ойындары халықтың бірегейлігін сақтауға және оны келер ұрпаққа жеткізуге көмектеседі.

3.2. Ұлттық ойындар өз халқының құндылықтары мен дәстүрлерін қалай бейнелейді.

Ұлттық ойындар Қазақстанның тарихы мен мәдениетінде терең тамыр жайған [7]. Олар маңызды әлеуметтік, білім беру, мәдени функцияларды орындайды және үлкен маңызға ие:

1. **Жарыс рухы:** ойындар физикалық күш, ептілік пен тапқырлықтың маңызын айқындайды. Бұл – қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарына толық сай келеді, себебі өзінді және отбасынды қорғай білу бұрын өмірлік маңызы бар қабілет болған.
2. **Бірліктің символы:** тарихи өзгерістер мен сын-қатерлер жағдайында ұлттық ойындар жаһандану жағдайында мәдени дәстүрлерді сақтауға көмектесіп, халықтың бірлігі мен ынтымағының символына айналды.
3. **Дәстүрді сақтау:** «Көкпар», «Аударыспақ», «Теңге алу» сияқты ұлттық ойындар қазақ халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтап, оларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге көмектеседі.
4. **Рухани және адамгершілік құндылықтар:** ойындарда жиі құрмет, адалдық және әділдікке үйрететін элементтер кездеседі. Мысалы, «Көкпар» ойынында ойыншылар белгілі бір ережелерді сақтауы тиіс, бұл қазақ қоғамындағы этикалық нормалардың маңыздылығын көрсетеді.
5. **Әлеуметтік құндылықтар:** бұл ойындардың көпшілігі мерекелер мен фестивальдарда өткізіледі, қоғамдағы әлеуметтік байланыстарды нығайтуға

ықпал етеді, қазақ мәдениетіндегі қоғамдық қатынастардың маңыздылығын көрсетеді.

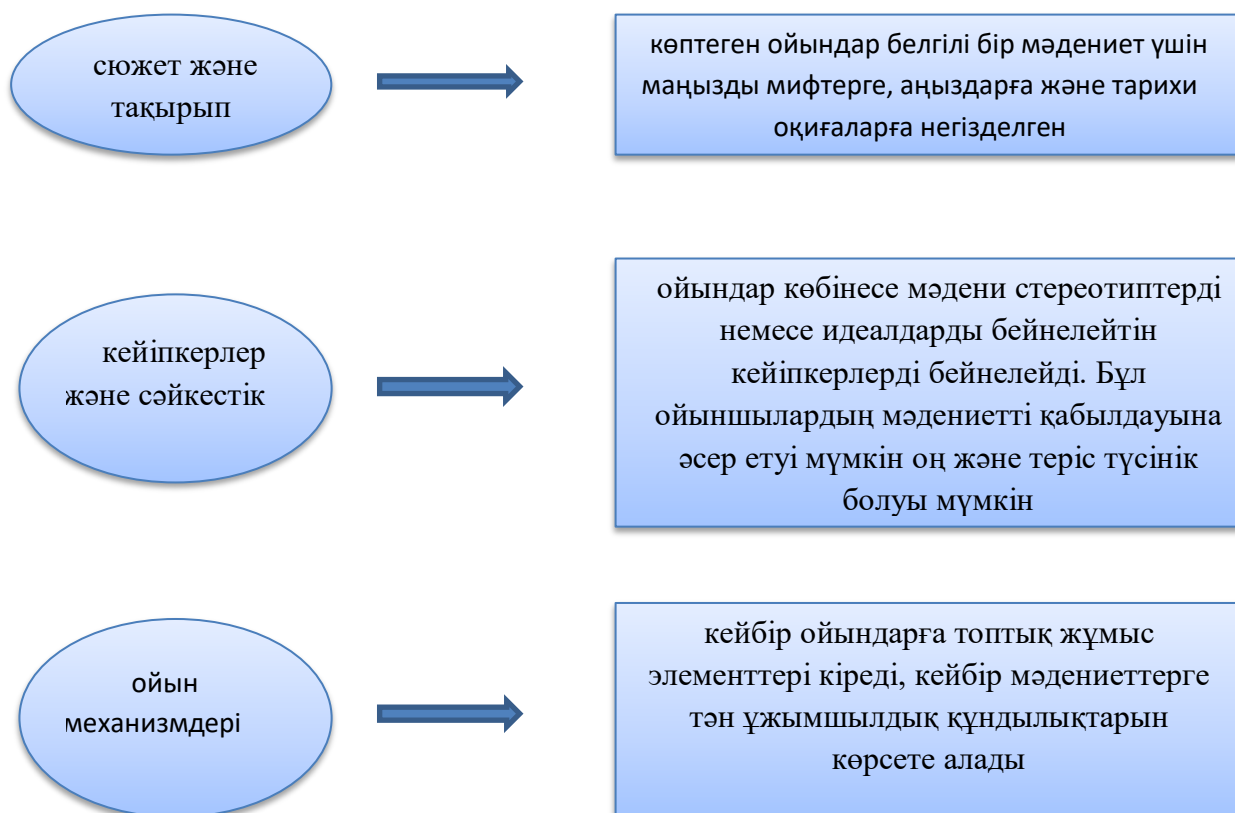
6. Бірегейлік пен мұра: ұлттық ойындар қазақтың бірегейлігі мен мәдени мұрасының символы ретінде қызмет етеді. Олар өз мәдениеті үшін мақтаныш сезімін нығайта отырып, дәстүрлерді ұрпақтан-ұрпаққа сақтауға және жеткізуге көмектеседі. Ойындар балаларды біріктіріп, қоғамдастық сезімін нығайтады.

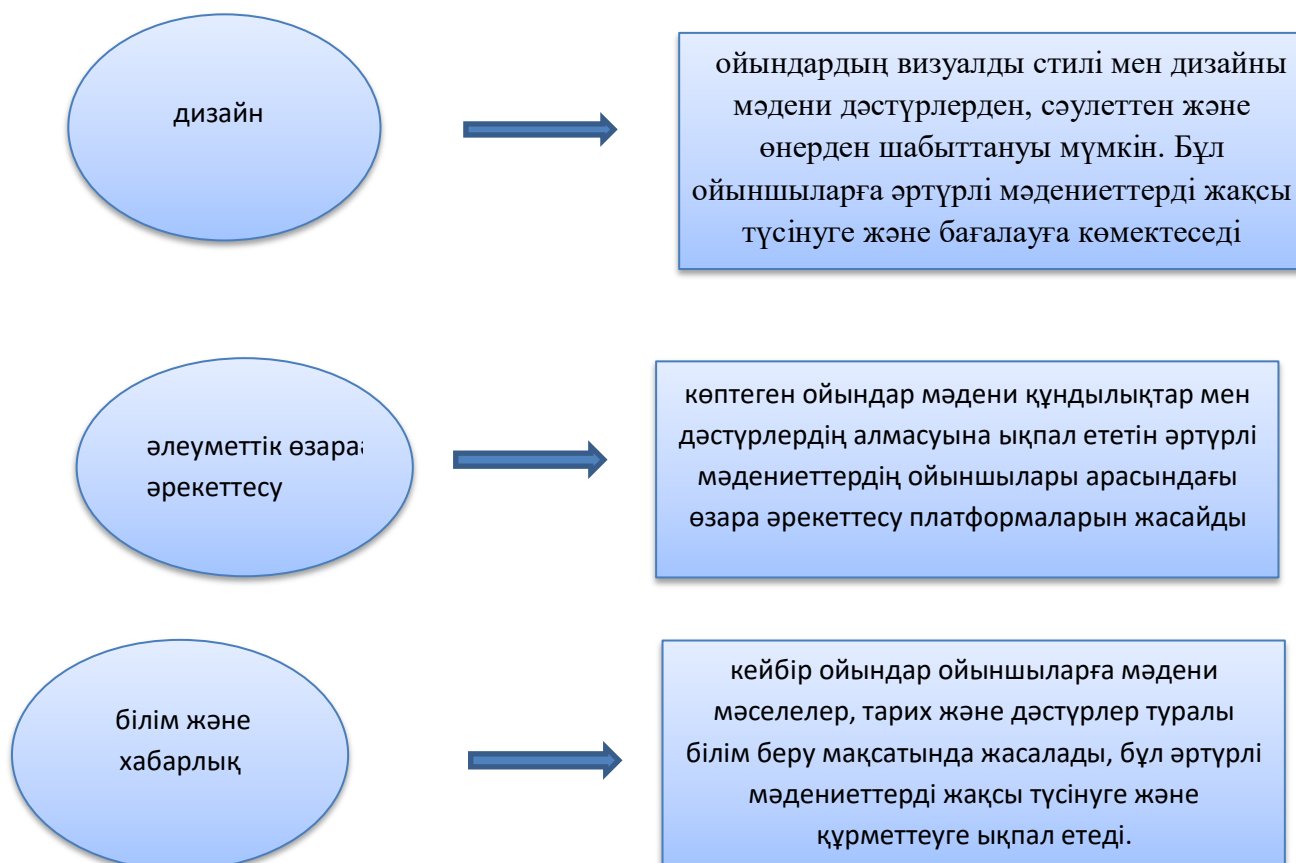
7. Тәрбие және білім: ойындарға қатысу балаларға командалық жұмыс, адалдық, қарсыластарды құрметтеу және стратегиялық ойлау сияқты маңызды өмірлік дағдыларды үйретеді.

8. Мәдени мұра: бұл ойындар қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын көрсетіп, білім мен дағдыларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді. Олар бірегейлік пен мәдени өзін-өзі танудың маңызды элементі болып табылады. Ойындар Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасының бір бөлігі болып табылады және жергілікті, сондай-ақ халықаралық туристердің назарын аударады, бұл туризм мен экономиканың дамуына ықпал етеді [12].

9. Тарихи функция: бұрын ойындар соғыс қимылдарына дайындалу, стратегиялық ойлауды және командалық жұмысты дамыту тәсілі ретінде қолданылған.

Өз халқының мәдени құндылықтары мен дәстүрлерін бейнелейтін тәсілдер

Осыдан мынадай қорытынды жасауға болады: ұлттық ойындар халықтың барлық құндылықтары мен дәстүрлерін жеткізудің және сақтаудың маңызды құралы болып табылады, сонымен қатар оларды зерттеу мен талқылауға мүмкіндік береді.

4. Тәжірибелік қолдану

4.1. Білім беру үдерісінде қолданылатын әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер

Біздің жұмысымызда халқымыздың тамаша әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін негізге ала отырып, оларды кеңінен қолданамыз [14]. Халықтық мерекелер – «Қазақстан халқы тілдері күні», «Тәуелсіздік күні», «Наурыз мейрамы», «Республика күні», «Батырлар күні», «Қазақстан халқының бірлігі күні» – халық мәдениетін қайта жаңғыртудың құралы болып табылады. Бұл мерекелер қоғам өмірінен ажырамас бөлікке айналды, олар адамға рухани күш пен қуат беретін өмірлік түсініктер мен адамгершілік бағыт-бағдарды өз бойына сіңірген.

Ұлттық мерекелерді өткізу барысында біз қазақ халық ертегілерінің театрландыру және драмаландыру элементтерін енгіземіз. Халық ауыз әдебиетін білу мен сүю де ұлттық-патриоттық тәрбиенің құралы болып табылады. Өйткені дәл осы ертегілерде халықтың дәстүрі, тұрмысы, мінезі, ерлігі мен Отанға деген сүйіспеншілігі танылады. Ертегілердің арқасында бала жақсылық пен жамандықты ажыратып үйренеді, сүйікті кейіпкерін таңдап, оның жеке қасиеттерін бағалайды. Сондай-ақ мектеп жасына дейінгі балалар ұлттық салт-

дәстүрлерден әртүрлі рөлдерді ойнап, оны бастан өткереді, түрлі өмірлік жағдайларда өздерін сынап көреді. Мысалы, қазақтың ұлттық салт-дәстүрлеріне негізделген рөлдік ойындар: «Бесікке салу», «Атқа мінгізу», «Арқан тарту», «Тұсау кесу», «Тілашар» және т.б. [2]. Мұндай ойындардың тәрбиелік мәні зор, өйткені олар өз халқының әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін көрсетеді. Балалар отбасында, қонақта түрлі рәсімдер барысында көрген ересектердің әрекеттеріне еліктейді. Осылайша, ұлттық салт-дәстүрлер, мерекелер кезінде қазақ тілінде өлең, ән айту балалардың өз елін мақтан тұтуына, Отанға деген сүйіспеншілігінің қалыптасуына үлкен мүмкіндік береді.

4.2. Ұйымдастырылған іс-әрекетке ұлттық ойындарды кіріктіру және күнделікті өмірге енгізу мысалдары

Мектеп жасына дейінгі балалардың ұйымдастырылған іс-әрекетке ұлттық ойындарды кіріктіру – балаларды ұлттық мәдениетке баулудың, өз халқының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын меңгертудің тиімді жолдарының бірі болып табылады. Ұлттық ойындар – тәрбие құралы ретінде әмбебап сипатқа ие. Олар тек баланың ақыл-ойын дамытып қана қоймай, сонымен қатар оның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырып, дене шынықтыруына ықпал етеді.

1. Дене тәрбиесі ҰӘ-ті мен таңғы жаттығуларға ұлттық ойындарды кіріктіру:

Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дене тәрбиесі ҰӘ-ті мен таңғы жаттығуларға ұлттық ойындарды кіріктіру – тек қана баланың физикалық белсенділігін арттырып қоймай, сонымен қатар оның мәдени бірегейлігін қалыптастыруға және әлеуметтік дағдыларын дамытуға үлкен ықпал етеді. Мұны қалай жүзеге асыруға болады?

Біріншіден, біз балаларға қазақтың ұлттық ойындарының мәнін, тарихын және маңызын түсіндіруден бастаймыз [11]. Бұл үшін олардың жасына сай, қарапайым әрі түсінікті мысалдар қолданамыз.

Балалардың қызығушылығын арттыру мақсатында ұлттық ойындар туралы бейнематериалдар көрсетеміз, содан кейін «Көкпар», «Асық ату», «Теңге алу» сияқты оуып түрлерін көрнекі түрде көрсетіп, түсіндіреміз [2].

Қазақ ойындарының элементтерін дене тәрбиесі іс-әрекетіне қосамыз. Мысалы, біз доп лақтыруда асықты немесе “Көкпар” сияқты шабыттандыратын эстафеталарды қолданамыз. Балалар арасында командалық рух пен ынтымақтастықты дамыту үшін командалық жарыстар құрамыз.

Таңертеңгі жаттығуда біз ойындардағы әрекеттерге еліктейтін би элементтерін немесе қимылдарды қосамыз. Атмосфераны құру және балаларды тарту үшін дәстүрлі қазақ музыкасын қолданамыз.

2.Тақырыптық апталар:

Балаларға әртүрлі ұлттардың мәдениетін таныстыру және ұлттық ойындарға деген қызығушылықты арттыру мақсатында біз «Халық ойындары күнін» өткіземіз. Бұл күні балалар әртүрлі ұлттық ойындарды ойнап көріп, өз шеберліктерін көрсетіп, сол ойындардың мағынасы мен шығу тарихы туралы көбірек біледі.

Мысалы: «Тақия тастамақ», «Бес тас», «Тоғызқұмалақ» – бұл ойындар ептілікті, тапқырлықты, шапшаңдықты талап етеді және балалардың логикалық ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар, біз түрлі ұлттардың мәдениетіне арналған тақырыптық апталықтар ұйымдастырамыз. Мысалы: «Орыс халық ойындары апталығы». Бұл аптада балалар орыс мәдениетімен және дәстүрлі ойындарымен танысады және ойнауға болады. Ойын түрлері: «Горелки» – қимыл-қозғалысты, сергектікті қажет ететін ойын. «Казаки-разбойники» – командалық, стратегиялық ойлау қабілетін дамытатын ойын. «Ловишки» (Қуаласпақ) – балалардың шапшаңдығын арттырады, көңілді сергітеді.

3. Мәдени аспектілер:

Балаларға қазақтың мәдениеті мен ұлттық ойындары туралы тереңірек түсінік беру үшін, біз қазақ батырлары мен аңыздарына ерекше назар аударамыз. Ойындар арқылы балалар қазақтың тарихи мұрасын, халықтың құндылықтары мен рухани байлығын таниды. Балалар қазақ ұлттық ойындарын тек үйреніп қана қоймай, сондай-ақ осы ойындарға арналған мерекелерде өз шеберліктерін көрсетуге мүмкіндік алады. Мұндай шаралар қазақтың ойындарына деген қызығушылықты арттырады. Мысалы: Қазақ ұлттық ойындарының күні: «Тоғызқұмалақ», «Бес тас», «Асық ату» ойындарын балаларға үйрету және ойындардан жарыстар ұйымдастырамыз [16]. Ойындарға қатысушылар батырлар, сұлулар, ақындар сияқты қазақтың мәдени тұлғаларын бейнелейтін костюмдер киеді. Ұйымдастырушы балалар қазақтың халық әндерін айтып, ұлттық тағамдарынан дәм татады.

4.Ойын бұрыштарын ұйымдастыру:

Балабақшада балалардың ұлттық ойындарға қызығушылығын арттырып, оларды күнделікті өмірге енгізу мақсатында, арнайы ойын бұрыштарын ұйымдастырамыз. Бұл бұрыштарда балалар өз еркімен ұлттық ойындар ойнай алады, сонымен қатар дәстүрлі ойыншықтар мен ұлттық материалдарды пайдалана отырып, мәдениетпен тереңірек танысады]. Балабақша кестесіне ұлттық ойындарды қосамыз. Мысалы, әр жұмада біз “ұлттық ойын күнін” өткіземіз, онда балалар әртүрлі ойындар ойнауды үйренеді.

Ұлттық ойындарға арналған құрал-жабдықтар:

Асықтар (әртүрлі түсті, мөлшерде)

Бес тас (майда тегіс тастар)

Тоғызқұмалақ тақтасы мен тастары

Ұлттық қуыршақтар (қазақ киіміндегі)

Ою-өрнекпен безендірілген кілемшелер, текеметтер

Көрнекі құралдар:

Қазақ батырлары мен ертегі кейіпкерлерінің суреттері,

Ұлттық ойындардың ережелері жазылған бұрыш (балаларға түсінікті тілде) ,

Ойын процесін бейнелейтін фотосуреттер немесе иллюстрациялар.

Ойын бұрыштарының тәрбиелік маңызы: Балалардың өз бетімен ойнау қабілетін, ұжыммен әрекеттесуін, патриоттық сезімін дамытады.

Ұлттық құндылықтарға деген сүйіспеншілік пен құрмет қалыптастырады.

Балалардың логикалық, физикалық және коммуникативтік дағдыларын жетілдіреді.

5. Отбасылық іс-шаралар:

Ата-аналар балалармен бірге ойындарға қатыса алатын отбасылық іс-шараларды өткіземіз, ата-аналарды процеске тартамыз, шеберлік сабақтарын өткіземіз, онда олар өздері ойын үйренеді, содан кейін балаларды ұлттық ойындар ойнауға үйрете алады, осылайша отбасылық байланыстар нығайып, дәстүрлер жаңғыртылады.

6. Шығармашылық қызметке интеграция:

Біз ұлттық ойындарды шығармашылық іс-әрекеттің тақырыбы ретінде қолданамыз. Балалар ойын үзінділерін бейнелей алады немесе ұлттық дәстүрге байланысты қолөнер жасай алады. Біз сурет салу немесе қолөнер сабақтарын өткіземіз, онда балалар атрибуттардың ойын элементтерінің өз нұсқаларын жасайды . Балалар асықтарын әртүрлі материалдардан жасай алады. Ұйымдастырылған іс-әрекеттен кейін балаларға не ұнағанын және

қандай ойындарды қайталап көргісі келетінін білу үшін пікірталас өтеді [11]. Бұл мысалдар балалардың физикалық, әлеуметтік және мәдени дағдыларын дамыту арқылы ұлттық ойындарды күнделікті өмірінің бір бөлігіне айналдыруға көмектеседі.

7. Білім беру аспектілері:

Біз ұлттық ойындардың элементтерін математиканы оқытуда танымдық дағдыларды оқыту және дамыту үшін енгіземіз (мысалы, ұпай жинау), «көп», «аз», «тең» ұғымдарын немесе тілдік дағдыларды (ережелер мен оқиғаларды талқылау) үйрену үшін доптарды пайдалану. Тәрбиешілер балаларға ойындардың шығу тегі, олардың мәні мен ережелері туралы айтады [5].

8. Медианы пайдалану:

Біз балаларға ұлттық ойындар туралы бейнелерді көрсетеміз, қызығушылықтары мен ұмтылысты ояту үшін олармен байланысты оқиғаларды айтамыз.

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі жастағы балалардың күнделікті өміріне енгізу — бұл тәрбие мен білім берудің маңызды аспектісі. Бұл жұмыс мәдени мұраны сақтауға, балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға, денсаулығын нығайтуға зор үлес қосады.

Ұлттық ойындарды күн тәртібіне енгізу:

Ұлттық ойындарды жүйелі түрде өткізу үшін, оларды балабақша күн тәртібіне енгізу тиімді. Бұл балалардың ойындарға деген тұрақты қызығушылығын сақтап, дағдыларын қалыптастырады. Мысалы: **Әр жұма – «Ұлттық ойындар күні»**. Бұл күні балалар ұлттық ойындармен танысып қана қоймай, оларды бірлесе отырып ойнап үйренеді.

Бір аптада – **«Асық ату»**,

Келесі аптада – **«Тоғызқұмалақ»**,

Тағы бір аптада – **«Бес тас»**, **«Тақия тастамақ»** және т.б.

Ұйымдастырылған іс-әрекеттен кейінгі серуен кезінде немесе еркін ойында да осы ойындарға уақыт бөлінеді.

Кейбір ұлттық ойындар Орталық Азия елдерінде, әсіресе Қазақстанда, кеңінен танымал және ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұраның маңызды бөлігі болып табылады [7]. Бұл ойындар тек ойын-сауық қана емес, сонымен қатар тәрбиелік, дене шынықтыру, зияткерлік және әлеуметтік дамудың тиімді құралы болып есептеледі [3,6]. Мысалы, «Көкпар» ұлттық ойыны — бұл өте танымал дәстүрлі ойын. Ол әдетте ат үстінде ойналады және күрес пен командалық стратегия элементтерін қамтиды. Алайда, мектеп жасына

дейінгі балалар үшін біз ойынның ережелері мен форматын оны қауіпсіз және қол жетімді ету үшін бейімдедік.

Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған бейімделген «Көкпар» ойынының ережелері:

1. Ойынның мақсаты: балалар «допты» жинап (жұмсақ допты немесе ойыншықты қолдануға болады) және оны «негізіне» әкелуі керек.
2. Ойын өрісі: ойын өрісінің шекараларын анықтаңыз. Бұл ойын алаңы немесе үлкен бөлме болуы мүмкін.
3. Командалар: балаларды екі командаға бөліп, әр команда допты жинап, оны өз аймағына әкелуге тырысады.
4. Ойынның басталуы: ойын допты ойын алаңының ортасына қоюдан басталады. Сигнал бойынша (ысқырық немесе шапалақ сияқты) балалар допқа қарай жүгіреді.
5. Доп жинау: балалар допты ұстап алу үшін қолдарын қолдана алады. Жарақаттануды болдырмау үшін бір-бірін итеруге немесе тартуға болмайтынын түсіндіру маңызды.
6. Допты тасымалдау: бала допты алғаннан кейін, ол өз базасына қарай жүгіруі керек. Қалған балалар оны тоқтатуға тырысуы мүмкін, бірақ тек жұмсақ жанасу арқылы (мысалы, жеңіл жанасу).
7. Ұпайлар: егер бала допты өз базасына сәтті әкелсе, оның командасы ұпай алады. Ойын белгілі бір ұпай санына жеткенше немесе уақыт біткенше жалғасады.
8. Қауіпсіздік: ойынның қауіпсіз ортада өтетініне көз жеткізіңіз.

Балалардың ережелерді түсінетініне және адал ойнайтынына көз жеткізіңіз.

Тәрбиешілер дәл осы ойынды ашық ауада жұмсақ доптар мен негіздерге арналған белгілерді қолдана отырып, ұйымдастырады. Бұл балаларға физикалық белсенділік пен командалық рухты дамытуға көмектеседі. Ұлттық мерекелер аясында "Көкпар" бойынша турнирлер өткіземіз, онда балалар командаларға бөлініп, бір-бірімен жарысады. Тәрбиешілерге командалық жұмыс негіздерін үйрету, қарсыластарды құрметтеу және физикалық белсенділік үшін, балаларға ойын элементтерін қолдану өте тиімді. Осылайша, көкпардың бейімделген нұсқасы мектеп жасына дейінгі балалар үшін олардың физикалық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін қызықты әрі пайдалы іс-әрекет бола алады. Ол спорт және музыка залдарында, сондай-ақ серуендеу кезінде сыртта ойнауға ыңғайлы.

Қазақ ұлттық ойыны "Асық" — бұл балалардың ептілігін, зейінін, үйлестіруін, дәлдігі мен стратегиялық ойлауын дамытатын дәстүрлі ойын. Міне, мектеп жасына дейінгі балаларға арналған ойынды бейімдеудің негізгі ережелері мен тәсілдері:

1.Ережелерді жеңілдету: күрделі ережелерді алып тастаңыз және асықтарды нысанаға лақтыруға назар аударыңыз. Бұл балаларға ойын процесіне назар аударуға көмектеседі.

2. Түрлі-түсті асықтарды пайдалану: балалардың қызығушылығын арттыру үшін.

3.Командалық ойын: балаларды командаларға бөліңіз, сонда олар бірге жұмыс істей алады және бір-біріне қолдау көрсете алады.

4. Көрнекі (визуалды) нұсқаулықтар: балалардың ұлттық ойындарды дұрыс және қызығушылықпен ойнауына жағдай жасау үшін түсті белгілер мен шеңберлер сияқты визуалды нұсқаулықтарды қолданамыз. Мұндай тәсіл әсіресе мектепке дейінгі жастағы балалар үшін өте тиімді, себебі олар көру арқылы жақсы қабылдайды.

5. Мадақтау және қолдау көрсету:

Балаларды ұлттық ойындар барысында қатысқаны мен талпынысы үшін мадақтау — олардың өз-өзіне деген сенімін арттырып, оқу мен ойынға деген ынтасын күшейтеді. Тіпті нысанаға дәл тигізбесе де, еңбегін бағалау — жағымды атмосфера қалыптастырудың маңызды бөлігі. Неліктен бұл маңызды?

-Балалар сәтсіздіктен қорықпай, белсенді қатысуды жалғастырады;

-Өзін-өзі бағалауы мен сенімділігі қалыптасады;

-Ойынға деген қызығушылығы артады;

-Құрдастарының алдында қолдау табу – ұжымдық рухты күшейтеді.

Қолдануға болатын мадақтау түрлері:

Ауызша мақтау: «Жарайсың!», «Керемет тырыстың!», «Келесіде міндетті түрде жеңесін!», «Сен өте шапшаңсың!», «Нысанға дәл тимесең де, бағытың дұрыс болды!»

Ынталандыру белгілері:

Кішкентай жапсырмалар (жұлдызша, күн, гүл бейнесінде),

«Белсенді ойыншы», «Үздік қатысушы» сияқты символикалық атақтар.

Қимыл арқылы қолдау:

Қол шапалақтау, «жоғары бес» беру;

Ойын соңында балаларды шеңберге жинап, бір-біріне жылы лебіз айту дәстүрін енгізу.

Нәтижесінде:

- Балалар бәсекелестікке емес, қолдауға негізделген ортада өседі;
- Әр бала өзін маңызды сезінеді, бұл оның дамуында үлкен рөл атқарады;
- Топта жақсы қарым-қатынас қалыптасады.

Осылайша, "Асық" ойыны дәстүрлі қазақ мәдениетінің элементтерін сақтай отырып, және балаларда маңызды дағдыларды дамыта отырып, мектеп жасына дейінгі балаларға бейімделуі мүмкін.[12]

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, ұлттық ойындар ұйымдастырылған іс-шараларға біріктіріліп, күнделікті өмірге енгізілуі мүмкін деген қорытынды жасауға болады. Бұл баланың жеке басының, оның мәдени бірегейлігінің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді. Ойындарды үнемі өткізу балалардың физикалық, шығармашылық, коммуникативті және әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектеседі.

4.3. Ұлттық ойындарды енгізу және өткізілген іс-шаралардың нәтижелері (жұмыс тәжірибесінен).

Өскелең ұрпақтың адамгершілік тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтардың рөлін зерттей, талдай және анықтай отырып, біз бұл мәселе тарихи қажеттілік және уақыт талабы деген қорытындыға келдік. Қазіргі қоғам дамуының кезеңінде өз ұлтының және басқа халықтардың мәдениетін білу мен құрметтеу — жеке тұлғаның заманауи көпмәдениетті ортада табысты бейімделуінің негізгі шарттарының бірі болып табылады. Мектепке дейінгі жастағы балалар үшін ұлттық мәдениетке баулудың ең тиімді, қызықты әрі қолжетімді тәсілдерінің бірі — халықтық ойындар.

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасы 2023 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша әзірленіп, білім беру жүйесінде ұлттық тәрбие мен мәдениетті қалыптастыру мақсатында іске қосылды.

Сондықтан, «Біртұтас тәрбие» бағдарламасының мақсаттары мен міндеттерін зерделей отырып, біздің балабақшаның проблемалық тақырыбы келесідей болып анықталды:

«Мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық мәдениетке баулуда дербес әрекетіне қолдау көрсету, ойын арқылы талап құндылықтарын дамыту»

Бұл тақырып мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту барысында балалардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру, олардың жеке белсенділігін арттыру және ойын әрекеті арқылы ұлттық құндылықтарды меңгеруіне жағдай жасауға бағытталған. Ойындар — халқымыздың ұлттық мәдениетінің үлкен бір саласы ретінде, материалдық және рухани шығармашылықтың барлық қырларын жан-жақты қамтып, тәрбие берудің тиімді құралы болып табылады. [5] Сондықтан да, біз келесідей қорытындыға келдік: физикалық және рухани тәрбие — мектеп жасына дейінгі балалар тәрбиесінде бірінші орында тұруы тиіс. Бұл бағыт баланың жан-жақты дамуына, оның ұлттық құндылықтарды терең сезініп, тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға жол ашады. Ойын арқылы бала тек қана қозғалып, ойнап қоймай, сонымен қатар танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік тәжірибе жинақтайды. Осы тұжырымдарға сүйене отырып, біз балалармен жүргізілетін жұмыс барысында ұлттық ойындарды тереңірек зерттеп, тәжірибеге енгізуге шешім қабылдадық. Ұлттық ойындардың әрқайсысының өзіндік “оқу пәндері” бар. Бірқатары балалардың ептілік, дәлдік, шапшаңдық пен күш сияқты дене қабілеттерін дамытса, енді біреулері өмірдің даналығына, жақсылық пен әділдікке, ар-намыс пен адалдыққа, сүйіспеншілік пен парызға баулиды. Ұлттық ойындар арқылы бала халқымыздың салт-дәстүрі мен мәдениетіне жақындай түсіп, тәрбиенің табиғи әрі тиімді жолымен дамиды. Сонымен қатар, балаларды ұлттық мәдениетке баулу барысында, халық ойындары олардың бойында жағымды эмоциялар туғызады, көңіл-күйін көтеріп, ортада өзін еркін сезінуге ықпал етеді. Барлық ұжымдық халық ойындары балаларды ойын серіктестеріне мейірімді әрі мұқият болуға, құрметпен қарауға, ортақ тіл табуға, бір-бірін түсінуге, әлеуметтік сезімталдық пен ынтымақтастыққа үйретеді. Бұл қасиеттер — баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуы үшін өте маңызды. Ұлттық ойындар арқылы бала тек ойнап қана қоймай, қоғамда өмір сүрудің, қарым-қатынас орнатудың және бірлесіп әрекет етудің негіздерін меңгереді. Ойындар арқылы балаға қалыптасқан тәртіпке, халықтық әдет-ғұрыптарға құрметпен қарау сезімі дарытылады, оны әдептілік пен мінез-құлық ережелеріне баулиды. [9] Балалар үшін ойын — жай ғана ермек емес, ол — маңызды іс, өзіндік бір сабақ, болашақта еңбекке, ересек өмірге дайындайтын тәжірибе. Ұлттық ойындар — баланың дене, ақыл-ой, эмоционалдық және рухани дамуының үйлесімді жүруіне ықпал ететін қуатты құрал. Олар баланың бойында тәртіп, жауапкершілік, шыдамдылық пен еңбекқорлық сияқты қасиеттердің қалыптасуына негіз болады. Сондықтан ойын — тәрбие мен дамудың ең табиғи, ең тиімді жолдарының бірі. Туа біткен инстинктінің арқасында балалар ойынға табиғи түрде құмартып, оны үлкен махаббатпен әрі құлшыныспен ойнайды. Сондықтан, ата-аналар мен тәрбиешілердің басты міндеті - осы құнды, табиғи құбылысты дұрыс бағыттай білу, оны табиғаттың балаға деген салауатты талабымен үйлестіру. Яғни, ойынға деген баланың қызығушылығын тек көңіл көтеру құралы ретінде емес, тәрбиелеу мен дамыту жолындағы тиімді құрал ретінде пайдалану қажет. Дәл осы сәтте тәрбиешінің шеберлігі мен жауапкершілігі айқын көрінеді - ол баланың ойын арқылы тұлғалық дамуына жағдай жасап, оның табиғи әлеуетін аша білуі керек. Жоғарыда айтылғандай, ұлттық ойындарды кезең-кезеңімен енгізу барысында,

біздің ұжымның педагогтары «Ұлттық ойындарды үйретудің әдістемелік ерекшеліктері және заманауи технологияларды пайдалану жолдары» атты теориялық және практикалық біліктілікті жетілдіру курстарынан өтті. Курстар арқылы педагогтар ойындарды үйретудің мазмұнын терең түсініп, олардың тәрбиелік және дамытушылық әлеуетін кәсіби деңгейде меңгеруге мүмкіндік алды, және де ұлттық ойындарды өткізудің әдістемелік тәсілдерін, заманауи технологиялармен үйлесімді қолдану жолдарын, ойын арқылы балалардың физикалық, танымдық және әлеуметтік дағдыларын дамыту әдістерін үйренді. Бұл оқыту — ұлттық тәрбиені сапалы жүзеге асыруда маңызды қадам болды. Курсты осы ойындардың авторы, ҚР Тоғыз құмалақ Федерациясының Вице-Президенті, филология ғылымдарының кандидаты, ҚР Еңбек сіңірген жаттықтырушысы, «Ерен еңбек» медалінің иегері - Шотаев Махсат Есенбекұлы өзі жүргізді. [15] Ұлттық ойындарға қызығушылық таныта отырып, біз автордан “Бескеней”, “Бесатар”, “Шертпек”, “Бестемше”, “Үш асық” және “Қалашық” сияқты ойындарды тапсырыспен алдық. Курсты тыңдап, ұлттық ойындар туралы нақты түсінік қалыптасқаннан кейін және тәрбиешілер осы ойындардың ережелері мен ерекшеліктеріне байланысты арнайы оқудан өткен соң, біз бұл ойындарды балалардың күнделікті өміріне біртіндеп енгізе бастадық. Балаларды қызықтыру және ойынға тарту мақсатында, педагогтар алдымен өздері ойнап көрсетіп, ойын ережелерін түсінікті тілмен айтып, әрекет арқылы үлгі көрсетті. Кейін ойынға ортаңғы топтан бастап балаларды тарттық, ал уақыт өте келе бұл үдеріске ата-аналарды да белсенді түрде қатыстырдық.

Мұндай тәсіл:

- * балалардың қызығушылығын арттыруға,
- * ойын ережелерін жеңіл қабылдауына,
- * отбасы мен балабақша арасындағы тығыз байланысты нығайтуға,
- * ұлттық құндылықтарды бірге меңгеруге үлкен мүмкіндік берді.

Нәтижесінде, ұлттық ойындар тек тәрбие құралы емес, баршаға ортақ қуанышты әрі пайдалы әрекетке айналды.

Балабақша аясында ата-аналарды тарту арқылы қолжетімді, танымал және білім беру құндылығы бар, тәрбиелік маңызы жоғары бірқатар ойындар өткізілді. Бұл “Бестемше”, “Бескеней” және “Қалашық” ойындары. Ойындарды бастамас бұрын, балаларға ұлттық ойындардың мәні мен олардың мәдениеттегі орны жайлы қысқаша түсініктеме берілді. Бұл іс-шаралар балалар мен ата-аналар арасында тығыз байланыс орнатып, ұлттық ойындардың тәрбиелік және танымдық құндылығын тәжірибе жүзінде көрсетудің тиімді жолы болды. «Бескеней» ойынын біз ата-аналар арасында ұйымдастырдық. Ата-аналарды ұлттық мәдени құндылықтар мен дәстүрлерге қызығушылықты арттыру мақсатында, оларды осы құндылықтармен жақынырақ танысуға ынталандыру

және тәрбие процесіне белсенді түрде тарту болды. Ойын барысында ата-аналар тек белсенді қатысушы ретінде емес, ұлттық ойындардың мәні мен мазмұнын түсіне отырып, балалармен жұмыс істеудің жаңа, мәдени әрі тәрбиелік тұрғыдан бай тәсілімен танысты. Бұл шара ата-аналар арасында үлкен қызығушылық тудырып, ұлттық тәрбие жұмысының ортақ іс екенін тағы бір мәрте дәлелдеді. **«Қалашық»** ойынына балалардың әкелері қатысты. Олардың көпшілігі — жас әкелер, сондықтан бұл ойындар олар үшін жаңалық болды. Осы себепті, әкелер қызығушылықпен, шынайы ынта-жігермен және ойын рухымен қатысып, белсенділік танытты. Ата-аналардың, әсіресе әкелердің ойынға қатысуы арқылы біз:

- балалардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырдық,
- олардың ұлттық бірегейлігін (идентичность) нығайттық,
- ұлттық ойындардың әртүрлілігіне құрметпен қарау сезімін қалыптастырдық.

Бұл тәжірибе көрсеткендей, ұлттық ойындарға ата-аналарды тарту — баланың тәрбиесіне тек отбасын ғана емес, қоғамды да біріктірудің тиімді жолы болып табылады. Ұлттық ойын осылайша ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтып, мәдени мұраның үзілмей жалғасуына үлес қосады.

Спорт күніне орай мектепалды топтарының балалары арасында **«Бестемше»** атты едендік ұлттық ойын өткізілді. Ойын барысында біз балалардың үлкен қызығушылықпен қатысқанын, белсенділік танытып, көп сұрақтар қойып, ойыннан алған әсерлерімен қуана бөліскенін байқадық. Бұл — мұндай іс-шаралардың балалар үшін тәрбиелік және білімдік маңызының зор екенін нақты дәлелдейді. Ұлттық ойын арқылы балаларда өз мәдениетіне деген мақтаныш сезімі, басқа халықтарға деген құрмет пен төзімділік қалыптасады, олар өз тамырын танып, рухани тұрғыдан баии түседі. Сондықтан, осындай ойындарды жүйелі түрде өткізу — балалардың ұлттық сана-сезімін оятуға, азаматтық қасиеттерін тәрбиелеуге және мәдени әртүрлілікті түсініп, құрметтеуге жол ашады. Балалар арасында ұлттық жарыс ойындарын өткізу, олардың мәдениетке деген қызығушылығын арттырды. Бұл іс-шаралар нәтижесінде балалардың әлеуметтік дағдылары жақсарып, бірлесе әрекет ету, командада жұмыс істеу қабілеттері дамыды. Ұлттық ойындар – тек көңіл көтеру құралы емес, сонымен қатар балалардың қарым-қатынас жасау, жауапкершілік алу, бір-бірін қолдау сияқты маңызды қасиеттерін қалыптастыратын тиімді әдіс. Жарыс форматында ұйымдастырылған ойындар балаларды әділдікке, жеңісті бағалауға және жеңілісті дұрыс қабылдауға да үйретеді. Осылайша, ұлттық ойындар арқылы балалар рухани және әлеуметтік тұрғыдан жетіледі, өзара ынтымақтастық пен сыйластыққа тәрбиеленеді. Барлық ойындар өткізілгеннен кейін біз балалармен арнайы талқылау жұмыстарын жүргіздік. Сұхбат барысында балалар ойын кезіндегі сезімдерімен бөлісті, мәдениет пен дәстүр туралы қандай жаңалықтар білгендерін айтты, өздерінің ұлттық сәйкестігіне деген көзқарастарында қандай

өзгерістер болғанын сипаттады. Бұл сұхбаттар балалардың ұлттық ойындар арқылы терең ой түйіп, өз мәдениетіне деген қызығушылық пен құрметтің қалыптасып жатқанын көрсетті. Ойындар аяқталған соң тәрбиешілер арасында да рефлексиялық талқылау өтті. Оның барысында ұлттық ойындардың балаларға ұлттық болмысын қалыптастырудағы рөлі мен маңыздылығы айқындалды, осы бағыттағы жұмысты жалғастыру үшін алдағы қадамдар белгіленді. Атап айтқанда:

- ұлттық ойындарды оқу бағдарламасына жүйелі түрде енгізу;
- ата-аналармен ынтымақтастықты жалғастыру;
- жаңа ойын түрлерін іздестіріп, тәжірибеге енгізу.

Бұл жұмыстар балалардың ұлттық сана-сезімін, мәдени сәйкестігін және рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру жолындағы маңызды қадам болып табылады.

Біз балалардың әрбір әрекетіне ұлттық ойындарды енгізуді жасадық.

Ойындардың авторы М.Е. Шотаевпен кездесу.

Ұлттық ойындарды жаңғыртушы автор педагогтар ұжымымен, ата-аналармен, балалармен кездесті.

Практиктің ұсыныстары не берді:

- мәдени мұраны сақтаудың маңызын түсінуге;
- өз тамырына, ұлт рухына деген қызығушылық пен құрметті арттыруға септігін тигізді.

Автор өз идеялары мен шабыт көздерімен бөлісіп, бұл ойындарды қалай ойлап тапқанын айтып берді. Бұл балалардың шығармашылығын, спорт пен ойындарға деген қызығушылығын оятуға ықпал етті. Кездесу мен қарым-қатынас балаларға жарқын әсер мен жағымды эмоциялар сыйлап, олар өзін маңызды және белсенді сезінетін жылы әрі достық атмосфераны қалыптастырды.

Балалар мен тәрбиешілер үшін бұл қазақ халқының мәдениеті, дәстүрлері мен құндылықтары туралы көбірек білуге мүмкіндік болды, бұл олардың дүниетанымын кеңейтуге ықпал етті. Жалпы, мұндай кездесу қызықты оқиға ғана емес, сонымен қатар қазақ халқының мәдени мұрасы мен дәстүрлеріне құрметпен қарауды тәрбиелеудегі маңызды қадам болды.

Бұл ұлттық ойындарды практикада ойнату барысында түрлі нұсқалармен түрлендіріп, баланың жас ерекшелігіне икемдеп жасауға болатыны анықталды.

Әр ойынның қысқаша сипаттамасы:

Бес кеней: ойынға көлемі бірдей бес кеней асық қолданылады (асықтардың төртеуі бір түсті, біреуі бөлек түсті болуы тиіс. Бұл асық «хан» деп аталады). Ойнау кезегін анықтау үшін, төреші ойыншылардың «хан» асықтарын алып екеуін бірге иіреді. Иірген кезде кімнің «хан» асығы алшы немесе тәйкі түссе, сол бірінші болып ойынды бастайды. Егер екі қыздың, үш қыздың, немесе төртеуінің де сақасы бір қалыпта түссе, кезек ретін нақты белгілегенге дейін сақалар қайта иіріледі немесе жеребе арқылы анықталады. Ойынды жеке және жұптасып командалық түрде өткізуге болады. Ойынды бір қолмен ойнайды. Ойыншылар жерден асықтарды жинастырған кезде, басқа асықтар қолдарына тимеуі тиіс. Егер ойын ережесі бұзылса, ойынды келесі ойыншы жалғастырады. Ойынды жалғастырар кездегі әр сәтте, ойыншы қателескен жерінен жалғастырады. «Түртпек», «Тигізбек», «Жанамақ», «Сырғымақ», «Жинамақ» - Бес Кеней ойынның мазмұнына жатады. [8]

Бесатар ойынның өткізу тәртібі. Асық ату ойыны түріне қатысу үшін өтінімі жасалады. Өтінім берген кезде команда өкілі сақалар бойынша ойыншыларды бірінші сақа, екінші сақа ойыншы деп жазып көрсетуге міндетті. Әр команда өкілі жеребе рәсімі кезінде бір түске боялған және

нөмірленген көнге тігілетін 5 асығы болуы керек, әр асықтың салмағы 11 граммнан кем болуы тиіс, асықтар болмаған жағдайда жеребе рәсіміне жіберілмейді. Ойын басталар алдында асық ату кезегін бірінші сақа ойыншылар арасында иіру арқылы анықталады. Кімнің сақасы алшысынан түссе, яғни ойынды бастайтын ойыншының асықтары тігіледі, ал екінші кезеңде қарсыласы бастайды, соның асықтары тігіледі, тең түсіп үшінші кезең ойналатын болса, тағыда төреші сақа иіріп анықтайды. Ойын басталған кезде команда өкілі немесе бапкері қапталдағы төрешінің оң және сол қанатындағы ату сызығы тұсында болуы керек. Оң қанатында ойынды бастаған ойыншының бапкері, ал екінші ойыншының бапкері сол қанатта тұруы шарт. Команда өкілі ойын барысында бір кезеңде бір рет тайм аут алуға құқылы. Ойыншы ойын барысында белгілі жағдайда яғни, денсаулығына немесе жарақатына байланысты ойыншы жалғастыра алмаса, жеңіс қарсыласына беріледі. Алаңдағы хатшы ойын барысында, уақыт пен таблоға басшылық жасайды. Асық ойыны арнайы төсеніште (кавролан гелевый) ойналғаны дұрыс. [15]

Шертпек ойынға қажетті құралдар: түрлі асықтар, ұпай тақтасы. Ойынды топпен немесе жекелей ойнауға болады. «Шертпек» ойынын 4 жастан бастап ойнайды. Ойынның негізгі мақсаты бүлдіршінге асық ойынының пайдасын ойын арқылы меңгерту.

Ұпай тақтасы: ұзындығы - 120 см, ені - 60 см, шертү сызығы - 20 см.

Ойынның ережесі: ойын 3 турдан тұрады, балалардың жас ерекшелігіне байланысты жекелей форматта өтеді.

Ұпайды есептеу – шертү сызығынан кейінгі әр аралық 15 см болады.

Бірінші аралық (жасыл түс) – 1 ұпай

Екінші аралық (сары түс) – 2 ұпай

Үшінші аралық (көк түс) – 3 ұпай

Төртінші аралық (қызыл түс) – 4 ұпай

Бесінші аралық (күлгін түс) – 5 ұпай

Әр тур бойынша әр бала жеке жиналған ұпайын есептейді.

Қалашық ойыны ережесі: ойын үш мүмкіндіктен тұрады. Ойыншы әр мүмкіндігінің асықты атып шығаруына байланысты. Жалпы ойын алаңы: ені 120 см, ұзындығы 2.40 см. Асықты тігетін шеңбер көлемі D/30 см. (көк түс), 1 ұпай шеңбер көлемі D/40 см. (қызыл түс), 2 ұпай шеңбер көлемі D/50 см. (көк (күлгін) түс), асық ортасындағы көктүсті шеңбер ішіндегі көнге тігіледі, көнге (асық тігілетін сызық) 9 асықты қала сияқты яғни бірінші қабат 4 асық екі асық көлденеңнен оң және сол жағынан алшы тұрысымен тігіледі оның үстіне, яғни екінші қабат 3 асық қырымен алшы тұрысымен тігіп, ал екі асықты 3 қабатқа алшы тұрысы жағымен тігіледі.

Ойыншы әр мүмкіндігінің асықты атып шығаруына байланысты ұпай жинайды. Сақамен алаңдағы тігілген асықты атқанда алаңның 2ші шеңберіне (қызыл түске) шығарса **1 асыққа** (1 ұпай) алады, егерде тігілген асықты алаңның

3ші шеңберіне(көк (күлгін) түске) шығарса **1 асыққа** (2ұпай)алады.Ал ішкі белгіленген сызықта яғни көн алаңында қалып қойса (көк түс) ұпай берілмейді.

Ойын барысында ойыншылардың ұпайлары тең түсіп жатса: ойыншыларға бір мүмкіндік беріледі, ал ол ойында да тең түссе сақа иіру арқылы шешіледі. Яғни, әр ойыншы өз сақасын, тізеден жоғары иіреді, кімнің сақасы Алшы немесе Тәйке түссе, сол ойыншы жеңіске жетеді.

Үш асық ойынның мақсаты: Бүлдіршіндердің ойлау қасиетін дамыту, асық ойының жан-жақты дамыту.

Ойын ережесі: Ойынды тақта немесе алаңда екі ойыншы ойнайды. Сегіз оюлы шаршыдан тұратын тақтада, үш кенейден екі түсті асықтарды бір ойыншы бүк жағымен, екінші ойыншы шік жағымен қойып ойнайды. Бүк жағымен ойнайтын ойыншы ойынды бастайды. Ойын кенейлерді оюлы шеңберден,оюлы шаршыға жылжыту арқылы жалғасады. Ойын барысында кенейлерді алға, артқа оңға, солға жылжытуға және қарсыластың кенейлерінен секіріп өтуге болады. Кенейлерді жылжытқанда арасында оюлы шеңбер қалып кетпеуі керек. Ойынның барысы өз жағындағы үш кенейді қарсы алаңға үшбұрыш жасап орналастыру. Қай ойыншы бірінші үшбұрыш жасайды,сол ойыншы жеңіске жетеді. [6]

Бестемше - қазақтың ұлттық ойындарының бірі, тоғызқұмалақ ойындарына жақын. Бұл ойын жастардың логикалық ойлау, зияткерлік қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді. Ойынның негізінде ұлттық мәдениет пен дәстүр жатыр, ол жастарға рухани және физикалық дамуды қатар алып жүруге мүмкіндік береді. Бестемше қазақ халқының дәстүрлі тәрбиелік құралдарының бірі болып табылады, ол ұрпақтар арасындағы сабақтастықты нығайтады. Ойынның ережелері қарапайым, бірақ ойынның мазмұны терең. Бестемше ойнау арқылы жастар зияткерлік қабілеттерін жетілдіріп, ұлттық құндылықтарды ұғынуға мүмкіндік алады. Ең бастысы, зияны жоқ. Сол секілді, бестемше арқылы баланың ойлау жүйесі дамиды, жеңіс пен жеңілісті сезінеді, эмоцияны басқара алады, төзімділікке дағдыланады, саусақпен ұстау арқылы сезімталдық қасиеті оянады, мидың жұмысы жақсарады. Бестемше қазір тек біздің елде ғана емес, бүкіл әлемге танымал ұлттық ойындардың біріне айналып отыр. Алғаш 2015 жылы Чехия мемлекетінде халықаралық жарыс ұйымдастырылды. Бестемше – тоғызқұмалақ ойындарының шағын түрі, әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын зияткерлік ойыны. Біздің көшпенді ата-бабаларымыздың болмысын саралап, пайымдап өздерінің көзқарастарын осы ережелерге сыйдырып бере білген. Бестемше ойынынан біз келесідей ұлттық құндылықтарды байқай аламыз: ойын ережесіне сай жүрген кезде қазанда құмалақ қалдыру, оңға қарай жүру, құмалақ тасын өз жағыңнан алмай, қарсылас жақтан алу. Осы орайда қазандықта тас қалдыру деген біздің халқымызда қара шаңырақта бала қалдыру (көбінесе кенже ұлы) деген ұғыммен сәйкес келеді. Яғни, үйдің үлкені немесе кенжесі сол үйге қарап қалуы керек дейтін ұғыммен астасып

жатыр. Халқымызда «оң» ұғымына да байланысты көптеген мағынаны білдіретін жайларға назар аударамыз. Оңынан болсын деу – бұл жақсылықтың белгісі. Наурыз мерекесінде айтылатын тілек – «ұлыс оң болсын!» деу, тамақты оң қолмен жеу, сусынды оң қолмен ішу, бірінші оңнан бастап киіну, баталарда айтылатын оң сапарын берсін, ісің оңынан шешілсін, амал дәптер оң жақтан берілуі, оң қолмен амандасу т.б. көптеген мысалдар келтірсе болады. Ал бұл ойында тоғызқұмалақ ойыны секілді оңнан бастап жүріс жасайды. Дәл осы секілді керемет ереженің бірі «Жеті атаға дейін қыз алыспау», қазақта қыз алысумен байланысты туған ойын ережесі. Ол туыстас адамдардың қызын алмай, басқа өзге рулардан алу да ойынның ережесіне ұқсас. Ойында өзіңнің жағыңнан, өзіңе тиесілі тоғыз (тоғызқұмалақ ойынында) немесе бес отаудан, (бестемшеде) өз отауыңнан құмалақ алмайсың, осы ережесі халқымыздың салт дәстүрімен тікелей байланысты. Осындай қарапайым нәрселерді түсіндіре отырып, бала бойына дарытып, қайта-қайта ойын барысында есіне салу, болашақта бұл құндылықтардың жойылмауына септігін тигізеді. Кез келген ойын ережесі әр халықтың тұрмыс-тіршілігіне сай етіп жасалады. Сол ойындарды ойнау арқылы да өз елінің тұрмыс-тіршілігін, салт-дәстүрлерін түсініп, оны құрметтеу мақсаты орындалады. Ұлттық құндылықтарымызды бала бойына сіңіру арқылы: баланың ойлау жүйесін дамытады, дербестікке үйретеді, назарын шоғырландыра алады, уақытты тиімді пайдаланады, іс-әрекеттерін жоспарлап үйренеді, есте сақтау қабілеті дамиды, қол (саусақ ұшы) моторикасы дамиды. Бір сөзбен айтар болсақ, баланың жан жақты қалыптасып, белсенді дамуына үлкен септігін тигізері анық. Бестемше – тек жай ойын ғана емес, ұлттық құндылықтарымыздың бірі. «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» дейді дана халқымыз. Ал біз осы ойынды мектеп жасына дейінгі балалардан бастап, тоғызқұмалақ ойнай алатын жасқа жеткенше іргетасын қалауымыз қажет. Баланы жан-жақты ететін бұл ойынның түрі алдағы уақытта өз маңызын жоймайды. Ұлттық құндылықтарымызды сақтап, оны құрметтей білейік! Ойынның ережелері өте қарапайым түрде құрылған. .

Ойынның негізгі ережелері

Бестемше ойыны арнайы тақтада екі адам арасында ойналады. Ойын тақтасы – 2 қазан, 10 отау, 50 құмалақтан тұрады. Ойын басында әр ойыншыға бір қазан, бес отау және 25 құмалақтан тиесілі. Құмалақтар әр отауға бес-бестен салынады. Алғашқы жүріс жасаған ойыншыны – бастаушы, қарымта жүріс жасаған ойыншыны – қостаушы деп атайды.

I. Жүріс жасау ерекшеліктері

Жүріс ойыншылар тарапынан кезектесіп жүріледі. Жүрісті кімнің жасайтыны жеребемен немесе қарсыластардың келісімімен анықталады.

1. Жүріс жасау үшін өз жағыңыздағы отаулардың бірінен бар құмалақты қолға алып, біреуін орнына қалдырып, солдан оңға қарай бір-бірлеп таратамыз. Тарату сәтінде құмалақтар өз отауларымыздан асып кететін болса, қарсыластың отауына

таратамыз. Егер соңғы құмалақ қарсыластың тақ санды құмалағы бар отауына түсіп, ондағы құмалақты жұп қылса (2, 4, 6, 10, 12), сол отаудағы құмалақтар ұтып алынып, өз қазанымызға салынады. Егер соңғы құмалақ қарсыластың отауына түсіп, ондағы құмалақтың саны тақ болса немесе өз отауымызға түссе, құмалақ ұтып алынбайды. Мәселен, жоғарыдағы тақтадағы алғашқы жағдайда бастаушы №5 отаудағы 5 құмалағын таратса, соңғысы қарсыласының №4 отауына барып түседі және ондағы 5 құмалағы соңғы құмалақпен 6 болып, ұтып алынады және қазанға салынады. Сол кезде тақтада төмендегідей жағдай қалыптасады.

—
5 — 6 6 6
5 5 5 5 1
6

2. Егер қостаушы ойыншыда № 5 отаудағы 5 құмалағын таратса, онда төмендегі жағдай қалыптасады.

6
1 — 6 6 6
6 6 6 — 1
6

3. Отаудағы жалғыз құмалақ көрші отауға жүргенде орны бос қалады.

4. Жүріс жасаған кезде отауларға құмалақ салмай немесе 2-3 құмалақты бөліп алып жүруге болмайды.

III. “Атсырау” ережесі

Ойын аяқталуға жақындаған сайын әр ойыншының отауларындағы құмалақтар таусыла бастайды. Әр құмалақ ұтып алынған сайын жүріс мөлшері кеми береді. Сондықтан ойын соңында қарсыластардың бірінің отауларында жүріс жасай алмайтын жағдай да кездеседі.

5. Ойыншылардың бірінің отауларындағы құмалақты бірінші таусып алып, жүріссіз қалуы – атсырау деп аталады.

6. Атсырауға ұшыраған ойыншының қарсыласы бұл жағдайда бір жүріс жасап, барлық құмалақтарды өз ордасына салып алады. Мысалы:

20
3 1 1 — —
— — — — 1
24

Осы тақтадағы жағдайда жүріс бастаушыдан. Ол №5 отаудағы 1 құмалағын жүреді. Өз кезегінде қостаушы кез келген отаудағы құмалақпен, мәселен, №1 отаудағы 1 құмалақпен жүріс жасайды. Сонда төмендегіше жағдай туындайды:

20

3 1 1 1 —

24

Енді қостаушы отауларындағы 6 құмалақты қазанына салып, ойынның есебін жүргізеді. Есеп 24-26. Қостаушы ұтты.

Авторлық ойынды балалардың күнделікті өміріне енгізу қызықты және инновациялық болып табылады. Осы орайда балабақша тәрбиешілері жаңа ойындар ойластырып қосуда. Тағы бір жаңа ойынымыз "Аламан" деп аталады және оның авторы – ересек тобының тәрбиешісі Болаева Н.К. Бұл ойынды құрастыру барысында тәрбиеші көптеген ізденістер жүргізді.

Ойын материалы: үстел тақтасы, ойын текшелері және асықтар.

Ойын ережесі: Ойынға 2 немесе 4 ойыншы қатыса алады. Ойыншылар сағат тілінің бағытымен ойнайды.

- 1.Әр ойыншы текше лақтырады, ең көп ұпай жинаған ойыншы бірінші бастайды.
2. Текшеге түскен санды асықпен сәйкестендіріп, өз қатарына орналастырады. Ойыншы әртүрлі комбинацияларды қолдануға болады, ең бастысы текшелердегі саңға тең болса болғаны. Мысалы: текшелерде 3 пен 2 түссе, ойыншы өз қатарынан 3 және 2 саны бар асықты және 6 саны бар асықты көтере алады.
3. Егер көтерілген сан қайталанса, онда кезек құқығы келесі ойыншыға беріледі.
- 4.Қай ойыншының асықтары бірінші көтерілсе, сол ойыншы жеңіске жетеді.

Ойын математикалық дағдыларды, жылдам есептеуді, тапқырлықты, логикалық ойлауды және қолдың ұсақ моторикасын дамытады. Бұл ойын балаларды тәртіпке үйретеді, қызығушылық пен құлшыныс тудырады, жеңіске жетуге деген ұмтылыс пайда болады. Автор бұл ойынды балалардың күнделікті өміріне енгізе отырып,

оны мектепке дейінгі балаларды оқыту мен дамыту әдістерінің бірі деп санайды, әсіресе ұлттық құндылықтарды сіңіру мен тәрбиелеу бағытында.

4.4. Бұл ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекеттерге және балалардың күнделікті өміріне енгізу (еркін ойын, ұйқыдан кейін күннің екінші жартысында).

Іске асыру үшін таңдалған ойындарды зерттей отырып, неліктен дәл осы ойындар таңдалғанын айтуға болады. Олар Қазақстан мен басқа да түркі халықтарының мәдени мұрасының маңызды бөлігі болып табылады. Әр ойынның өзіндік ерекше ережелері мен мағынасы бар. Алдымен осы ойындардың сипаттамасы мен символикасымен танысып, олардың белгілі бір дағдыларды дамытудағы маңызын анықтадық, сондай-ақ, пайдаланылатын атрибутикамен және қандай материалдардан жасалғанын зерттедік. Осы ойындарды зерттеу негізінде біз ойынның қауіпсіз әрі қолжетімді болуын қамтамасыз ету үшін оның ережелері мен форматын мектепке дейінгі балаларға бейімдеуге болатыны туралы қорытындыға келдік. Тақырып бойынша семинарларға қатыса отырып, ұлттық ойындарды ұйымдастыру курстарынан өтіп, балаларды оқыту және дамыту әдісі ретінде ойынды енгізудің маңыздылығын түсіндік, оны қызықты етіп, біртіндеп, кезең-кезеңімен ұлттық ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекеттерге және балалардың күнделікті өміріне енгізе бастадық. Бұл — балаларды мәдени мұрамен таныстырып, түрлі дағдыларын дамытуға көмектескен қадамдық жоспарымыз. [6]

1-қадам: Ұлттық ойындарды зерттеу

- **Зерттеу:** Балаларға қызықты болуы мүмкін түрлі ұлттық ойындармен танысты. Бұл әртүрлі мәдениеттерге тән, кіші жастағы балаларға оңай бейімдеуге болатын ойындар болды.
- **Ойындарды таңдау:** Балалардың жас ерекшеліктеріне сай келетін және балабақша жағдайында қауіпсіз түрде өткізуге болатын бірнеше ойынды таңдадық.

2-қадам: Дайындық

- **Материалдар:** Ойындар үшін қажетті барлық материалдарды дайындадық (асықтар, құмалақтар, үстел және үлкен еденге арналған асық атрибуттары).
- **Тәрбиешілерді оқыту:** Біздің ұжымның тәрбиешілері теориялық және практикалық біліктілікті арттыру курстарынан өтті, сондай-ақ тәрбиешілерге таңдалған ойындардың ережелері мен ерекшеліктері бойынша оқыту жүргізілді.

3-қадам: Ұйымдастырылған іс-әрекеттерге енгізу

- **Ұйымдастырылған іс-әрекеттерге интеграция:** Ұлттық ойындарды сабақ кестесіне енгіздік, мысалы, оларды ұйымдастырылған дене тәрбиесі әрекетінің немесе мәдени іс-шаралар аясында өткіздік.
- **Түсіндіру:** Ойын басталар алдында балаларға оның ережелерін түсіндіріп, ойынның мағынасы мен шығу тарихы туралы айтып бердік.

4-қадам: Күнделікті өмірге енгізу

- **Еркін ойындар:** Балалардың бос уақытында ұлттық ойындарды ойнай алуына жағдай жасау үшін арнайы ойын бұрыштарын ұйымдастырдық, қажетті материалдармен қамтамасыз еттік.
- **Ұйқыдан кейін:** Түскі ұйқыдан кейін балалардың белсенділігін қайта қалпына келтіру және назарын басқаға аударудың тамаша тәсілі ретінде қысқа ойын сессияларын өткіздік.

5-қадам: Қызығушылықты қолдау

- **Тұрақты іс-шаралар:** Балалардың ұлттық ойындарға қызығушылығын сақтау үшін тұрақты түрде ойын күндерін өткізіп тұрдық, онда олар бір-бірімен жарысып, ойнай алды.
- **Ата-аналарды тарту:** Ата-аналарды ойындарға қатысуға шақырып, отбасылық күндер ұйымдастырдық. Бұл күндерде ата-аналар өз балаларына өздерінің балалық шағындағы ойындарды таныстыра алды.

6-қадам: Бағалау және түзету

- **Кері байланыс:** Қандай ойындардың ұнағанын, қайсысы ұнамағанын анықтау үшін балалар мен тәрбиешілерден пікірлер жинадық.
- **Түзету:** Алынған кері байланыс негізінде бағдарламаға өзгерістер енгізіп отырдық — жаңа ойындар қостық немесе бар ойындарды бейімдедік.

7-қадам: Білімді бекіту

- **Тақырыптық апталар:** Балалардың білімін тереңдету мақсатында ұлттық ойындарға арналған тақырыптық апталар ұйымдастырдық.
- **Мәдени іс-шаралар:** Балалардың дүниетанымын кеңейту үшін әртүрлі мәдениеттер мен олардың ойындарымен таныстыратын іс-шаралар өткіздік.

Осы жоспарды ұстана отырып, біз ұлттық ойындарды мектепке дейінгі балалардың күн тәртібіне сәтті енгізіп, олардың уақытын мазмұнды әрі қызықты ете алдық. Сондай-ақ, ойындар мен жарыстар ұйымдастырылған дене тәрбиесі әрекетінің маңызды құрамдас бөлігі болуы тиіс.

4.5. Бұл ойындар әртүрлі дағдылардың дамуына қалай ықпал етеді.

Біз таңдаған ойындар мысалында, олардың физикалық белсенділікті, командалық жұмысты, қимыл-қозғалыс координациясын, ептілікті және зейінділікті дамытуға ықпал ететініне сенімді түрде айта аламыз. Мысалы:

1. «Бескеней»

Бескеней — әрі еденде, әрі үстелде асықпен ойналатын ойын. Бұл ойын қатысушылардан жылдамдықты, күшті, стратегиялық және логикалық ойлауды талап етеді. Сонымен қатар, бұл ойын жеңіске жету үшін ойыншылар арасындағы өзара әрекеттесуді қажет етеді.

2. «Бесатар»

Бұл ойын физикалық белсенділікті қажет етеді, себебі асықты лақтыру кезінде дұрыс қалыпта болу маңызды. Асықты сырғытып лақтыруға да, орнынан тұрып нысананы көздеуге де болады. Бесатар ойыны қимыл-қозғалыс координациясын жақсы меңгеруді талап етеді, өйткені ол нысанаға дәл тигізу мен көздеуді қамтиды, сонымен қатар ойын екі жақтан жүргізіледі.

3. «Шертпек»

Бұл — асықпен ойналатын үстел ойыны. Бұл ойында қатысушы бес саусағын қолданып, белгілі бір саусақпен түртіп, асықты белгілі бір сызыққа жеткізеді. Ойын қолдың ұсақ моторикасын, зейінділікті, ойын барысында тиімді әрекет ету қабілетін дамытады, бұл өз кезегінде қимыл-қозғалыс координациясы мен назар аудару қабілетін жетілдіреді.

4. "Бестемше"

Бұл — үстел үстінде ойналатын ойын, екі қатысушы қатысады. Ойын математикалық ойлауды, ептілікті, қолдың ұсақ моторикасын және зейінді дамытады.

5. "Үш асық"

Бұл — дәлдікті қажет ететін ойын, онда қатысушылар асықтарды ептілікпен басқаруы, жылдам реакция танытуы және қимыл-қозғалыс координациясын көрсетуі керек. Ойын ойлауды, логиканы, сондай-ақ үшбұрышты тез әрі дұрыс құрастыруға деген ұмтылысты дамытады.

6. "Қалашық"

Бұл ойын физикалық белсенділікті қажет етеді, себебі асықты лақтыру кезінде дұрыс дене қалпын сақтау маңызды. Асықты сырғытып та, орнынан тұрып нысананы көздеп те лақтыруға болады. «Қалашық» ойыны жақсы қимыл-қозғалыс координациясын талап етеді, өйткені ол нысананы дәл көздеу және

тигізу элементтерін қамтиды. Бұл ойында қатысушылар бір жақ бетте тұрып ойнайды. Қатысушылар ойын барысында өз қимылдарын нақты бақылауы тиіс, бұл тек физикалық дайындықты ғана емес, қозғалыстың дәлдігін де дамытады.

Бұл ойындар дамытатын жалпы дағдылар:

1. Физикалық белсенділік – қозғалыс арқылы дене дайындығын жақсартады, шыдамдылық пен күшті дамытады.
2. Қимыл-қозғалыс координациясы – дене қимылдарын дәл үйлестіру қабілетін жетілдіреді.
3. Ептілік пен дәлдік – жылдам және нақты әрекет етуге үйретеді.
4. Зейінділік пен шоғырлану – назарды бір нысанаға аударып, ойын барысында зейін сақтауды үйретеді.
5. Логикалық және стратегиялық ойлау – дұрыс шешім қабылдауға, алға жоспар құруға көмектеседі.
6. Командалық жұмыс пен өзара әрекет – бірлесіп әрекет ету, келісімге келу және серіктеспен жұмыс істеу дағдыларын дамытады.
7. Ұсақ моторика – қол мен саусақ қимылдарын жетілдіреді, әсіресе асықпен үстел үсті ойындарда.
8. Жылдам әрекет ету қабілеті (реакция) – күтпеген жағдайда тез шешім қабылдауға машықтандырады.

Бұл дағдылар балалардың жалпы дамуына оң әсер етіп, олардың күнделікті өмірде, ұйымдастырылған және басқа әрекеттерде табысты болуына негіз болады.

4.6. Балаларды ойын ережелеріне үйрету әдістері мен тәсілдері (жұмыс тәжірибесінен).

Мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық ойындардың ережелеріне үйрету – ерекше тәсілді талап ететін үдеріс. Бұл кезеңде балалар негізгі қимыл-қозғалыс дағдыларын енді ғана меңгеріп, әлеуметтік және коммуникативтік қабілеттерін дамыта бастайды. Сондықтан, оқыту тиімді болуы үшін біз балалардың жас ерекшеліктеріне сай келетін бірқатар әдістер мен тәсілдерді қолдандық. [13]

Негізгі қолданылған әдістер мен тәсілдер:

1.Көрнекілік әдісі:

Ойын ережелерін түсіндіру барысында нақты асықтар, суреттер, бейнематериалдар қолданылды. Балалар затты көзбен көріп, оны қолмен ұстап көргенде, ақпаратты жақсы қабылдайды. Мысалы, "Шертпек" ойынында балаларға ойыншық фигуралар мысалын қолдана отырып, оларды дұрыс нысанаға ала отырып, және басу арқылы қалай түсіруге болатындығын көрсете аласыз.

2.Ойын әдісі:

Бұл әдіс мектеп жасына дейінгі балаларды оқытуда негізгі болып табылады, өйткені бұл жаста балалар ақпаратты ойын арқылы жақсы қабылдайды. Ұлттық ойындардың негізінде біз баланың назарын аударатын және негізгі ережелерді оңай үйренуге мүмкіндік беретін ойын элементтерін жасадық. Мысалы, "Үш асық" (асықпен ойын) ойыны үшін біз шағын жарыстар ұйымдастырдық, онда балалар кезек-кезек асық лақтырады және қатысу арқылы ережені үйренеді, процесті қарапайым түсіндірмелермен сүйемелденеді.

3. Қайталау және жүйелілік:

Мектеп жасына дейінгі балалар үшін дағдыларды қайталау және бекіту процесі маңызды. Балалар оларды есте сақтап, ойын барысында дұрыс қолдана алуы үшін әрекеттер мен ережелерді үнемі қайталап отыру керек. Мысалы, «Бескене» ойынында кішігірім жаттығулар жасауға болады, онда балалар бірнеше минут бойы негізгі әрекеттерді қайталау арқылы ойын атмосферасына енеді.

4. Түсіндіру және сұрақ-жауап:

Әрбір жаңа әрекетті түсіндіру кезінде балалардан сұрақ қойып, жауап алдық. Бұл әдіс олардың зейінін арттырып, түсіну деңгейін тексеруге мүмкіндік берді.

5. Жеке және топтық жұмыс:

Кейбір балалар ережелерді баяу меңгеретін болғандықтан, оларға жеке түсіндіру жұмыстары жүргізілді. Балаларды үйретуде топтық жұмыс маңызды, өйткені бұл өзара әрекеттесу және топтық жұмыс дағдыларын дамытуға көмектеседі. Балалар бір-бірін үйретеді, ережелерді түсінуге көмектеседі, бұл қарым-қатынас пен қолдаудың дамуына ықпал етеді. Мысалы, «Бескене» ойынында командалық жарыстар ұйымдастыруға болады, онда балалар жалғыз емес, бірге әрекет етуі керек, бұл әлеуметтік дағдылар мен ынтымақтастықты дамытуға ықпал етеді.

6.Мадақтау мен қолдау көрсету:

Балалар ойын барысында ережені дұрыс орындаса, оларды мадақтап, ынталандырдық. Бұл олардың сенімділігін арттырып, ойынды әрі қарай үйренуге қызығушылық туғызды.

7. Кезең-кезеңмен игеру әдісі

Балалардың ақпаратқа шамадан тыс жүктелмеуі үшін оларды кезең-кезеңімен оқыту маңызды. Оқытуды ойынның ең қарапайым элементтерінен бастап, біртіндеп тапсырмаларды күрделендіріп, алдыңғы кезеңдерді меңгерген сайын жаңа ережелерді енгізуге болады. Мысалы, алдымен орын ауыстыру ережелерін түсіндіріп, кейінірек тактикалық жүрістер сияқты күрделірек элементтерді біртіндеп енгізуге болады.

8. Шығармашылық әдіс

Музыка мен ырғақ балаларға әрекеттер тізбегін жақсы есте сақтауға және назар аударуға көмектеседі. Балалар өз қимылдарын үйлестіре алатындай етіп ойында қарқын беру үшін, ырғақ элементтерін пайдалануға болады. Ойындарды ойнағанда әндерді, қарапайым музыкалық аспаптарды пайдаланып, бәсекелестік атмосферасын құруға және балаларға қозғалыс ретін анық түсінуге көмектеседі.

9. Оң ынталандыру әдісі

Мектепке дейінгі жастағы балалар жағымды эмоциялар мен мадақтауға өте сезімтал. Сондықтан ойын ережелерін дұрыс орындағаны үшін оларды мақтап отыру маңызды – бұл олардың өз-өзіне сенімділігін арттырып, ынтасын күшейтеді. Мысалы, бала тапсырманы сәтті орындап немесе ойында жақсы нәтиже көрсеткен жағдайда, оны мақтап, шағын сыйлықтар немесе қосымша мүмкіндік беру арқылы қолдау көрсетуге болады.

Осындай әдістер мен тәсілдер арқылы балалар тек қана ойын ережелерін меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар тәртіпке, өзара сыйластыққа, ұйымшылдыққа және жауапкершілікке де үйренді.

4.7. Балалардың қабылдауы: ойындарға деген реакциясы, ұнаған сәттері мен кездескен қиындықтар туралы бақылаулар

Ұйымдастырылған әрекеттер барысында біз балалардың ұлттық ойындарға деген қызығушылығы жоғары екенін байқадық. Ойындар олардың көңіл-күйін көтеріп, белсенділіктерін арттырды. Төменде балалардың ойындарға қалай жауап бергені туралы кейбір бақылаулар келтірілген:

Не ұнады:

1. Асықпен ойнау:

Балаларға нақты затпен әрекет жасау өте қызықты болды. Асықтарды лақтыру, жинау, көздеу сияқты әрекеттер ойынға деген қызығушылықты арттырды.

2. Бәсекелестік элементтері:

Жеңу мүмкіндігі балаларды ынталандырып, өздерін көрсетуге, тырысуға

итермеледі. Олар бір-бірімен жарысып, ережелерді жақсырақ меңгеруге тырысты.

3. Қарапайым әрі түсінікті ережелер:

Ережелердің күрделі болмауы балалардың ойынға тез араласуына мүмкіндік берді. Олар ойынды ойнап отырып үйреніп кетті.

4. Қозғалысқа толы белсенді ойындар:

Балалар әсіресе сыртта, кең алаңда ойналатын қимыл-қозғалысты ойындарды ерекше ұнатты. Бұл оларға еркін қозғалуға мүмкіндік берді.

Қиындықтар:

1. Қимылдарды үйлестіру:

Кейбір балаларда қимыл-қозғалыс координациясы толық дамымағандықтан, асықты дәл көздеп лақтыру қиындық туғызды.

2. Ойын ережесін есте сақтау:

Бірден бірнеше ережені есте сақтау кейбір балалар үшін қиын болды. Бұл жағдайда қосымша қайталау мен түсіндіру қажет болды.

3. Күту мен кезек сақтау:

Балалар ойынды бірден бастап кеткісі келіп, кейде кезек күтуде шыдамсыздық танытты. Бұл ретте тәртіпке үйрету жұмыстары жүргізілді.

4. Топпен ойнаудағы қиындықтар:

Кейбір балалар бірге ойнау кезінде бөлісе алмау, ренжісу сияқты жағдайларға тап болды. Мұндай сәттерде педагогтың араласуы мен бағыт беруі маңызды болды.

Қорытынды:

Балалар ұлттық ойындарды жылы қабылдады, оларға ойын арқылы үйрену ұнады. Ойын барысында байқалған қиындықтар олардың жас ерекшеліктеріне сай табиғи құбылыс болып табылады. Дұрыс бағыт пен жүйелі жұмыс арқылы бұл қиындықтардың барлығы біртіндеп жойылды. Ең бастысы – ойындар балалардың дамуына оң әсерін тигізіп, олардың белсенділігін, ынтасын, зейінін арттырды.

4.8. Ойындарды ұйымдастыруға арналған практикалық кеңестер. Ата-аналар мен тәрбиешілерге арналған ұсыныстар

Ұлттық ойындарды мектеп жасына дейінгі балалармен ұйымдастыру – олардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал. Төменде ата-аналар мен тәрбиешілерге арналған тиімді кеңестер мен ұсыныстар берілген:

Тәрбиешілерге арналған ұсыныстар:

1. Ойынның мақсатын анықтаңыз

Әрбір ойынды бастамас бұрын, оның қандай дағдыны дамытуға

бағытталғанын нақтылаңыз (мысалы: дәлдік, координация, зейін, командалық жұмыс).

2. Ережелерді қарапайым және түсінікті етіңіз

Балаларға ойын ережелерін қысқа, нақты сөздермен, көрнекілікпен түсіндіріңіз. Қажет болса, іс-қимылмен көрсетіңіз.

3. Жас ерекшелігін ескеріңіз

Баланың жасына сай ойын түрлерін таңдаңыз. Мысалы, 3–4 жастағы балаларға қарапайым, қозғалысқа негізделген ойындар, ал 5–6 жастағыларға ережесі бар күрделірек ойындар тиімді болады.

4. Қауіпсіздік шараларын сақтаңыз

Ойын барысында балалардың қауіпсіздігіне назар аударыңыз. Қатты заттарды дұрыс қолдану, арақашықтық сақтау – міндетті талап.

5. Топтық қарым-қатынасты қалыптастырыңыз

Балаларды бір-бірін тыңдауға, кезек күтуге, бірлесіп әрекет етуге баулыңыз. Ойын – тәрбиенің құралы.

6. Мақтау мен қолдауды ұмытпаңыз

Балалардың жетістігін атап өтіп, сенімділігін арттырыңыз. Бұл олардың ынтасын күшейтеді.

7. Ата-аналарды тарту

Ата-аналармен бірлескен ойындар ұйымдастырыңыз. Бұл балалар мен ата-аналар арасындағы байланысты нығайтып қана қоймай, көңілді және ынтымақтастық атмосферасын қалыптастырады.

Ата-аналарға арналған ұсыныстар:

1. Үйде ұлттық ойындарды ойнатыңыз

«Асық ату», «Бесатар», «Қалашық» сияқты қарапайым ойындарды үй жағдайында ұйымдастырып, баламен бірге ойнаңыз.

2. Баланы мақтап, қолдаңыз

Баланың әрекетіне жағымды баға беріп отырыңыз. Бұл оның қызығушылығын арттырады және ойынды жалғастыруға ынталандырады.

3. Сабырлық пен шыдамдылық танытыңыз

Егер бала ережені түсінбей жатса, ұрыспай, қайтадан түсіндіріп, бірге ойнаңыз. Бұл оқыту процесін жағымды етеді.

4. Ойын арқылы тәрбиелеуді ұмытпаңыз

Ойын кезінде тәртіп, құрмет, әділдік сияқты құндылықтарды қалыптастыруға назар аударыңыз.

5. Табиғи материалдарды қолданыңыз

Асық, тақтайша, шөп үсті сияқты табиғи әрі қауіпсіз материалдармен ойнау баланың танымдық дамуына оң әсер етеді.

Ұлттық ойындарды дұрыс ұйымдастыру – баланың дене, танымдық және әлеуметтік дамуына үлкен үлес қосады. Ең бастысы – баланың қызығушылығын оятып, ойын арқылы үйренуге жағдай жасау. Ата-ана мен педагог бірлесе әрекет еткенде, бұл үдеріс әлдеқайда нәтижелі болады.

5. Балабақшада ұлттық ойындарды қолдану бойынша талдау

5.1. Авторлық ұлттық ойындарды практикалық қолдану

"Ұлттық ойындар – бала тәрбиесі мен дамуының өзегі" атты қалалық семинар өткіздік. Семинарға Астана қаласынан ұлттық ойындардың авторы Шотаев Махсат Есенбекұлы және Түркістаннан Полатбеков Жандос Аппазұлы шақырылды. Семинар жұмысына қаладағы бірқатар балабақша меңгерушілері, әдіскерлер, тәрбиешілер, педагогтар мен дене тәрбиесі мамандары қатысты.

Өткізілген практикалық тәжірибе өзектілігі – қазіргі заманда технологиялар біздің өміріміздің үлкен бөлігін алып жатқан кезеңде, салт-дәстүрді ұмытпай, оны сақтау мен насихаттаудың маңыздылығын түсіну болып табылады. Ұлттық ойындар – бұл жай ғана көңіл көтеру емес, бұл – құндылықтарды жеткізудің, ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтудың және халықтар арасындағы түсіністікті арттырудың бірегей жолы.

Ойынмен бала әлемді таниды белсенді боладыдами.Ғалыми көзқараттар.

Практикалық жұмыста тәрбиешілер мен педагогтер қазіргі таңда балалар ойнап жүрген жаңа ұлттық ойын түрлерін қызығу заттық ортада қалай жүзеге асыратынын іздестіруде. Педагогтар бұл ойындарды балабақша күн тәртібіне енгізді, балаларды бейімдеу процесіне, түзете-дамыту жұмысфнда қолданудың нәтижелі болатынын көрді.

Практикалық тәжірибе барысында «Бәйтерек» атты жаңа ұлттық ойын туды.

Ұлттық ойындар арқылы балаларда өз халқының мәдениеті мен дәстүрлеріне деген құрмет, ұлттық сана, отансүйгіштік сияқты құндылықтар қалыптасатыны баса айтылды. Сондай-ақ, қонақтар өз сөздерінде балаларда ата-баба мұрасына, ұлттың салт-дәстүріне деген байланысты дәл осы ұлттық ойындар арқылы нығайтуға болатынын атап өтті. Ұлттық ойындар балалардың таным көкжиегін кеңейтіп, өмірлік тәжірибесін байытады, сондай-ақ елін сүйетін болашақ азамат пен патриотты тәрбиелеуге қажетті құндылықтарды бойына сіңіруге мүмкіндік береді. Семинар қатысушыларының айтуынша, көпұлтты қоғамда өмір сүріп жатқан жағдайда, ұлттық ойындарды енгізу – әртүрлі ұлт пен мәдениет өкілдері

арасындағы балалар достығы мен өзара түсіністігін қалыптастыруға, интеграцияны жеңілдетуге септігін тигізеді.

Практик мамандардың пікірлерін тыңдай келе, әр апта сайын ұлттық ойындарды өткізіп отыруды көздейтін арнайы бағдарлама әзірлеу қажеттігі туды. Балабақшадағы ұлттық ойындарды енгізу – бұл тек баланың физикалық дамуына ықпал ететін әдіс қана емес, сонымен қатар мәдени-рухани тәрбие берудің маңызды құралы болып табылады. Тәжірибеде сәтті жүзеге асқан мысалдар көрсеткендей, бұл үдерісті педагогтардың, ата-аналардың және балалардың белсенді қатысуы арқылы тиімді түрде жүзеге асыруға болады.

Сондықтан да, ұлттық ойындар фестивальдерін ұйымдастыру — өте тиімді идея болмақ. Мұндай іс-шараларға тек ата-аналарды ғана емес, сонымен қатар ұлттық ойындарға қызығушылық танытатын барлық жандарды шақыруға болады. Бұл іс-шара мәдени дәстүрлерге назар аударады, сонымен қатар отбасылар арасындағы қарым-қатынас үшін тамаша мүмкіндік болады.

5.2. №6 "Күншуақ" балабақшасында ұлттық ойындарды сәтті енгізу туралы сарапшылардың пікірі

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының бағдарламасына енгізу – балалардың мәдени, физикалық және танымдық дамуына ықпал ететін маңызды қадам. Жүргізілген тәжірибе жұмыстары осы бағыттың өзектілігін және тиімділігін көрсетті.

Сарапшылардың пікірлері:

1. Мектепке дейінгі педагогика саласының әдіскерлері:

Ойын түріндегі білім беру – бала үшін ең табиғи әрі тиімді тәсіл. Балабақша тәрбиешілері ұлттық ойындарды оқу қызметіне сәтті біріктіре отырып, балалардың ойлау, сөйлеу, қимыл және қарым-қатынас дағдыларын кешенді түрде дамытуға қол жеткізген.

2. Дене тәрбиесі нұсқаушылары:

Ұлттық ойындар арқылы балалардың қимыл белсенділігі артқан. Әсіресе асық ойындары, тепе-теңдік пен көздеу жаттығулары – бұлшық еттердің дамуына, координация мен шыдамдылықты арттыруға оң әсер еткен.

3. Ата-аналар комитетінің өкілдері:

Балалар ұлттық ойындарға ерекше қызығушылық танытып отыр. Үйде де ата-аналарына асық ойынын көрсетіп, бірге ойнауға ниет білдіруі – тәрбиенің нәтижелі екенін көрсетеді.

Бұл жұмыс балалардың жан-жақты дамуына, ұлттық сана мен мәдениетке деген қызығушылықты арттыруға, сондай-ақ физикалық және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға үлкен септігін тигізген.

6. Қорытынды

6.1. Ұлттық ойындардың сәйкестікті қалыптастырудағы маңызы туралы тұжырымдар.

Бүгінгі таңда ұлттық ойындар маңызды рөл атқарады және ұлттық бірегейліктің символына айнала алады, балалардың өзін белгілі бір мәдениетпен және оның құндылықтарымен сәйкестендіруіне көмектеседі.

Халықтық ойындарды зерттеп, тәжірибе жүзінде қолдану арқылы олардың балаларға қалай әсер еткені жөнінде мынадай байқаулармен бөлісуге болады:

1. Балаларда күшті, төзімді, епті, тапқыр болуға, қиял мен зеректік танытуға деген ұмтылыс қалыптасты, бүлдіршіндер тәртіпті, эмоцияға бай және тіпті еңбекқор бола түсті. Бұл олардың өз-өзіне деген сенімін арттырып, жалпы көңіл-күйін жақсартты.

2. Ұлттық ойындарды енгізу балалардың белгілі бір мәдени топқа жату сезімін қалыптастыруға ықпал етті.

3. Ойындар балалардың бір-бірімен өзара әрекеттесу барысында әлеуметтік дағдыларын, ынтымақтастық орната білуін және қарсыластарына құрметпен қарау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарды.

4. Ұлттық ойындарға қатысу өз елі мен оның жетістіктері үшін мақтаныш сезімін тудырды, бұл ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етті.

5. Ұлттық дәстүрлерге негізделген ойындарға қатысу балалардың өз халқының ата-бабаларымен және әдет-ғұрыптарымен байланысын нығайтты, балалардың тәжірибесін байыта алды, оларға ойын арқылы үйренуге және мәдени нормалар аясында өз болмысын және ұлттық бірегейлігін зерделеуге мүмкіндік берді.

6. Ұлттық ойындар балаларды тәрбиелеу құралы ретінде қызмет ете алады, оларға адалдық, қарсыластарды құрметтеу және командалық рух сияқты құндылықтарды сіңіреді.

Осылайша, ұлттық ойындар тек көңіл көтерудің құралы ғана емес, сонымен қатар халықтың бірегейлігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және балаларға елеулі әсер ете алады.

6.2.Тәжірибе нәтижелері және ойындар арқылы мәдени мұраны сақтаудың маңыздылығы:

- өзіңіз үшін және балалар үшін қандай сабақ алдыңыз және осы салада болашаққа қандай үміт артасыз?

Ұлттық ойындарды балалар тәрбиесіне енгізу балалар үшін де, ересектер үшін де көптеген сабақтар берді. Ұлттық ойындар арқылы балалар өз мәдениеті мен тарихы туралы көбірек білуге мүмкіндік алды, бұл өз кезегінде олардың мәдени сәйкестігін қалыптасуына және өз тамырына деген мақтаныш сезімінің оянуына ықпал етеді. Бұл ойындар балалардың дамуына елеулі әсер етіп, болашаққа деген үміт береді.

Балалар үшін алынған сабақтар:

- Ұлттық ойындар арқылы балалар өз халқының тарихы мен дәстүрлерін жақсырақ таныды;
- Командалық жұмысқа, әділдікке, жауапкершілікке және өзара сыйластыққа үйренді;
- Өзінің ұлттық болмысына, мәдениетіне деген қызығушылығы мен құрметі артты;
- Қозғалыс белсенділігі мен ойлау қабілеті дамып, тұлғалық өсуге ықпал етті;
- Ұлттық құндылықтарды бойына сіңіріп, болашақта оларды сақтап, дамытуға ынта пайда болды.
- балалар эмоцияларын басқаруды, жеңістер мен жеңілістермен күресуді, эмоционалды интеллектті, оның тұрақтылығы мен өзін-өзі бақылауды дамытуды үйренді;
- ұлттық ойындарды енгізу көпұлтты қоғамдарда маңызды болып табылатын әртүрлі мәдениеттер мен ұлттардың балаларының интеграциясына ықпал етті.

Үлкендер үшін алынған сабақтар:

1. Ұлттық құндылықтарды қайта тану;
Ұлттық ойындар арқылы ата-аналар мен тәрбиешілер халқымыздың салт-дәстүрін, мәдени мұрасын қайта еске алып, оны бағалауды үйренді.
2. Тәрбие берудегі шығармашылық тәсілдер
Ойын арқылы үйрету — тиімді және қызықты тәсіл. Үлкендер ойын элементтерін қолдану арқылы тәрбиенің жаңа әдістерін меңгерді.

3. Ұрпақтар байланысын нығайту
Баламен бірге ойнау — ата-ана мен бала арасындағы сенімді қарым-қатынасты қалыптастыруға көмектесті.
4. Сабырлылық пен шыдамдылық
Ойын барысындағы әртүрлі жағдайлар үлкендерге сабыр сақтау, баланың психологиясын түсіну сияқты маңызды дағдыларды дамытты.
5. Дене белсенділігі мен салауатты өмір салтының маңыздылығын түсіну
Кейбір ұлттық ойындар физикалық қозғалысты қажет етеді, бұл үлкендердің өз денсаулығына да көңіл бөлуіне себеп болды.
6. Балаға жан-жақты дамуға жағдай жасау
Ойындар тек көңіл көтеру емес, сонымен бірге ойлау, шешім қабылдау, ынтымақтастық сынды қасиеттерді дамыту құралы екенін ересектер түсінді.

Осылайша, ұлттық құндылықтар сәбилерге қолжетімді ме?

Бұл бағытта жүргізілген жұмыс тәжірибесіне сүйене отырып, бұл сұраққа сенімді түрде «иә» деп жауап беруге болады: мектеп жасына дейінгі балаларға, әсіресе ересек топтағы бүлдіршіндерге, халық ойындарына, әдет-ғұрыптарға, салт-дәстүрлерге, туған өлкеге, табиғатқа, өзінің кіші және Ұлы Отанына деген сүйіспеншілік пен қызығушылықты сезіну қолжетімді. Дәл осы — баланың жан-жақты рухани-адамгершілік әлеуетінің дамуының бастауы. Бұл әлеует алдымен таным арқылы пайда болады, ал кейін мақсатты тәрбиелеу процесінде қалыптасады.

Ұлттық ойындарды бала тәрбиесіне енгізудің болашағына деген үміт, олардың білім беру процесін байыту, балалардың жан-жақты дамуына ықпал ету және мәдени байланыстарды нығайту қабілетінде жатыр. Технологиялардың дамуына байланысты ұлттық ойындарды онлайн форматқа бейімдеуге болады, бұл өз кезегінде балалардың географиялық орналасуына қарамастан, олардың көпшілігінің осы ойындарға қатысуына мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, мәдени және ұлттық құндылықтарға деген қызығушылықтың артуына байланысты, ұлттық ойындар «Біртұтас тәрбие» бағдарламасына енгізілді. Бұл өз кезегінде баланың үйлесімді дамуына, қоғамда табысты өмір сүруге қажетті жағымды қасиеттер мен дағдыларды қалыптастыруда қуатты құралға айналуы мүмкін. Туа біткен табиғи инстинктің арқасында балалар өздері-ақ ойынға үлкен сүйіспеншілікпен және ықыласпен беріледі. Ата-аналар мен тәрбиешілердің басты міндеті - осы құнды инстинкті дұрыс бағыттап, оны табиғаттың салауатты талаптарына сай арнаға түсіру.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің негізгі мақсаты -Қазақстан патриоттарын, құқықтық, демократиялық және әлеуметтік мемлекеттің азаматын тәрбиелеу болып табылады. Нағыз адамгершілік тәрбиесі - бұл адамның бойындағы ең маңызды адами қасиеттерді қалыптастыру: сүйіспеншілік, мейірімділік, жанашырлық, зорлық-зомбылыққа қарсылық, төзімділік, әділеттілік, рухани тыныштық. Ал біз, үлкендер, бұл қасиеттерді балаларымызға күн сайын, әр сағат

сайын, әр минут сайын тәрбиелеуге міндеттіміз. Ол үшін халық ойындары, ұлттық киімдер, әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, сондай-ақ қазақ тілінде өлеңдер мен әндерді орындау арқылы халықтық мерекелерді тойлау кезінде баланың бойына ұлттық рухты сіңіруіміз керек. Дәл ұлттық мерекелер – тарихты, дәстүрлер мен тәжірибені үлкен ұрпақтан кішіге жеткізудің бірден- бір тәсілі, халық мәдениетін қайта жаңғыртудың құралы болып табылады. Мереке қоғам өмірінен бөлінбейді, ол адамға күш пен энергия беретін барлық ұғымдар мен адамгершілік бағдарларды өзіне қамтиды.

Осы бағытта жүргізіліп жатқан жұмысты талдай келе, біз мынадай қорытындыға келдік: табысты жүзеге асыру үшін біртұтас рухани-адамгершілік білім беру кеңістігін құру қажет - ол отбасымен және мектепке дейінгі ұйыммен бірге болуы керек. Біздің ата-аналармен ынтымақтастығымыз «Бәріміз бір-бірімізге керекпіз» деген ұранға негізделген. Сондықтан да біз ата-аналарымызды ертеңгіліктерге, көрмелерге, жәрмеңкелерге және басқа да іс-шараларға қатысуға шақыруға тырысамыз. Болашақ ұрпақты тәрбиелеу барысында, біз қоғамға дені сау, күш-қуатқа толы, еліміздің құрылысын салушы – мемлекетімізді жасаушы қажет екенін есте ұстауымыз керек. Қазіргі қоғамның даму кезеңінде өз халқының және басқа халықтардың ұлттық мәдениетін білу мен құрметтеу – тұлғаның қазіргі көп мәдениетті қоғамда сәтті бейімделуінің басты шарттарының бірі болып табылады. Ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу мәселелерін қалай шешетінімізге байланысты еліміздің болашағы көп мөлшерде анықталады.

7.Қосымшалар

7.1. Фотосуреттер және демонстрация мен иллюстрацияға арналған басқа материалдар.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым 12 министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығына өзгеріс еңгізу туралы Қазақстан Республикасы Оқу – ағарту министрінің 2022 жылғы 14 қазандағы № 422 бұйрығы.
2. "Біртұтас тәрбие" бағдарламасы, 2003г.
3. Конфуций И. Антология гуманной педагогики / Сост. В.В. Малявин. М., 1996.
4. Виноградов Г.С. Народная педагогика Иркутск, 1926
6. Волков Г.Н. Этнопедагогика, Чебоксары: Чувашское изд-во, 2004г.
7. М.А. Давыдова, Спортивные мероприятия дошкольников, Издательство – Просвещение, Москва, 2007г.
8. Т.И. Осокина, Физическая культура в детском саду, Издательство – Просвещение, Москва, 1986г.
9. Р.Н. Нұрғалиев Шаңырақ – үй-тұрмыс энциклопедиясы, Алматы, 1989г.
10. Г.С. Етекбаева Бесіктен бақиға дейін, Өскемен, 2010г.
11. Г.С. Етекбаева Ақниет аналар ғибраты, Өскемен, 2005г.
12. С.Л. Евдокимова, Н.А. Цветкова, Мектепке дейінгі жастағы балалардың отбасында тәрбиеленуі, Астана, 2014г.
13. Б. Тотенбаев, Казахские национальные игры, Алмата, 1994г.
14. А. Молдагаринов, Казахские детские игры, Алма-Ата, 1987г.
15. С. В. Лебедева Дошкольное воспитание и национальная идентичность, Питер, 2020г.
16. Т. В. Кузнецова, Национальные ценности в воспитании детей дошкольного возраста, Учебное пособие, 2018г.

17. Н.С.Баранова, Формирование национального самосознания у детей дошкольного возраста, Издательство: Речь, 2019г.
18. О. Н. Соловьева, Культура и традиции: формирование у детей дошкольного возраста, Издательство: ВЛАДОС, 2017г.
19. Л. А. Сухомлинская, Воспитание патриотизма у детей дошкольного возраста, Издательство: Речь, 2019г.